

Színház

A MAGYAR SZÍNHÁZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

DRÁMAMELLÉKLET 2001. SZEPTEMBER

MANN LAJOS

George Lillo és az „Elmerick”

Nem kényeztetik el a magyar nyelvű világirodalmi lexikonok azt az érdeklődőt, aki George Lillóról, erről a különös nevű angol íróról szeretne megtudni valamit. A kétkötetes kisenciklopédiában meg sem található a neve, ami eléggé érthetetlen, hisz Lillo jelentőségét nem kisebb teljesítmény teszi vitán felül állóvá, mint a polgári tragédia megteremtése.

1731-ben írt sikerdarabja, *A londoni kereskedő* nemcsak hogy első volt a maga műfajában, de mintaképül szolgált más nemzetek hasonló törekvéseihez is. Az ő nyomán haladt Diderot, és az ő darabja hatására írta meg 1755-ben Lessing az első német szomorújátékot, a *Miss Sara Sampson*t, amelynek mind címe, mind helyszíne tisztelgés a műfajteremtő előtt. A tizenkilenc kötetes lexikon megemlíti mindezt, arról viszont egy szót sem szól, hogy Lillo valamilyen magyar vonatkozású művet írt volna, noha felsorolásában ott az *Elmerick*.

Lillo életrajza még az angol irodalomtörténeti munkákban is elég hézagos. Nem lehet bizonyosan tudni például, hogy 1691. vagy 1693. február 4-én született-e, csak azt, hogy Londonban, s hogy ott is halt meg 1739. szeptember 6-án. Apja, Jacobus Lillo aranyműves és ékszerész Hollandiából vándorolt be Angliába, és ott ismerkedett meg az angol Elisabeth Whitehorne-nal, a drámaíró anyjával. A fiút apja vallásának szertartása szerint kálvinista hitre keresztelték a Londonban akkor fellelhető kevés ilyen templomok egyikében, és ő mindvégig meg is maradt diszenternek, azaz nem anglikán felekezetű protestánsnak. Ez a körülmény nem kis hátrányt jelentett az olyanok számára, akik valamilyen értelmiségi pályán kívántak boldogulni. Lillo azonban apja szakmáját tanulta ki, s a mellette végzett munka alapozta meg mindvégig tartó anyagi-szellemi függetlenségét. Jellemző adat, hogy saját családja nem lévén, ház- és földingatlanokon kívül évi hatvan font járadékot hagyott unokaöccsére.

Gyermekéveiről, amelyek London Moorfields kerületében teltek el, és ugyanott végzett iskoláiról úgyszólván semmit nem tudunk. Valószínű azonban, hogy mindkét szülő nyitott volt a kultúrára, már csak az ékszerészszakma természeténél fogva is, és ha kifejezetten talán nem támogatta is, semmiképp sem nyomta el a fiú mohó tudásvágyát. A Lillo hátrahagyott könyvtáráról készült árverési lista tételei között szinte hiánytalanul megtalálhatók a restaurációs kor és a XVIII. század drámaíróinak művei, olyanokéi, mint Chapman, Middleton, Marston, Webster, Shirley, illetve Dryden, Otway, Vanbrugh, Congreve és Steel – hogy csak a Világirodalmi Kislexikonban is föllelhető neveket említsük. Szerepeltek azonkívül Szophoklész, Euripidész és Seneca műveiből készült fordítások, és további négyszáz, egyenként nem részletezett színdarab.

Lillo drámaírói pályája mindemellett is csak érett férfikorában – valószínűleg apja halála után – indult el, s mindössze egy évtizedig tartott. Ez alatt a rövid idő alatt nyolc színpadi művet írt, időrendben az alábbiakat:

- 1730.: *Szilvia* (*Silvia*)
- 1731.: *A londoni kereskedő* (*The Merchant of London*)
- 1733.: *Fevershami Arden* (*Arden of Feversham*)
- 1734.: *Britannia és Batávia* (*Britannia and Batavia*)
- 1735.: *A keresztény hős* (*The Christian Hero*)
- 1736.: *Végzetes kíváncsiság* (*Fatal Curiosity*)
- 1738.: *Marina*
- 1739.: *Elmerick, vagy az igazság diadala* (*Elmerick, or Justice Triumphant*)

E darabok ismertetésére itt csak néhány mondat erejéig van mód. Többségüket elkészültük után rögtön bemutatták, és többször is előadták, de csak *A londoni kereskedő* maradt hosszú időn át játszott, repertoárdarab. Rajta kívül a *Végzetes kíváncsiságot* fordították le idegen nyelvre, és aratott általános tetszést külföldön is, mindenekelőtt Németországban.

Az első mű, a *Szilvia* a sokféle műfajt egyesítő *balladaoperák* sorába tartozik. Egy nehéz sorba jutott kereskedő lány a hőse, akit egy ifjú lord sértő ajánlattal lep meg, de aztán a lány és családja megdöbbenését látva magába száll, és mégis elveszi a lányt. A műfajhoz John Gay 1728-ban bemutatott *Koldusoperájának* sikere adott ösztönzést, de Lillo témája eleve nem lehetett versenyképes. A szerző első darabjával láthatólag nem a maga igazi területén próbálkozott. Azt második darabjával, *A londoni kereskedővel* tette meg, amelyre a későbbiekben még visszatérünk, a *Végzetes kíváncsisággal* együtt.

Harmadik művének témája Holinshed 1592-ben megjelent krónikájában bukkan fel *A fevershami Arden mester siralmas és igaz tragédiája* címmel. A felesége és annak szeretője által meggyilkolt gazdag kenti polgár történetét Holinshed és Lillo között többen, többféle műfajban feldolgozták. Ő szomorújátékot írt belőle, amelyet azonban csak halála után mutattak be, és a fönmaradt példány több helyen is idegen kézzől árulkodik.

A Britannia és Batávia című *masque* alkalmi darab: Anna hercegnőnek, II. György legidősebb leányának Vilmos Károly Henrik orániai herceggel kötött házasságára írta a szerző. A műfajra jellemző módon, allegorikus szereplők lépnek fel benne, és látványos színpadi keretben, ünnepi zenei kísérettel mondják el versben írt szülő- és kóruszövegeiket, éltetvén az új párt és a frigyükkel szorosabbá váló angol–holland barátságot. Mondanunk sem kell, hogy mennyire a szerző szíve szerinti közlendő volt ez. Mivel azonban a mű az akkori whig miniszterelnök, Walpole külpolitikájának közvetett bírálata is kiterjedt, a cenzori hivatal megakadályozta bemutatását.

A keresztény hős Kasztrióta Györgynek, az albánok Szkander bégének életéből meríti tárgyát. Témája a szabadsághős török fogásába esett jegyesének helytállása és kiszabadulása. Benne a sza-

badságszeretet és az önuralom társult erényét állítja közönsége elé példaképül. Ezt a hősi hagyományt követő művet, amelyben a főszereplők társadalmi helyzetüknél fogva is az átlagember szintje fölé emelkednek – csakúgy, mint a zenés darabok és *A londoni kereskedő* kivételével valamennyi drámáját –, ötös, hatodfeles rímtelesen jambusokban írta.

Hasonló téma áll a háromfelvonásos *Marina* középpontjában, mely Shakespeare *Pericles*-ének negyedik és ötödik felvonásán alapul. A kiszolgáltatott helyzetbe került hősnő, akinek egyetlen fegyvere gyermekien naiv, emelkedett tisztasága, itt is sikerrel védelmezi meg erényét. Lillo látható kedvvel követi az Erzsébet-kori dráma tragikum és komikum között egyensúlyozó fordulatait, gondosan összpontosítva annak morális lényegére. A szereplők jellemének árnyalt kidolgozása mellett dramaturgiailag is jelentős hozzájárulást tesz a dráma számára: nála a Marina vesztére szövetkezett cinkosok egymás ellen fordulnak, s így maguk idézik elő megérdemelt pusztulásukat.

A londoni kereskedő ötletadójaul is irodalmi anyag szolgál, egy a XVII. század közepéről származó verses tanmese, a *George Barnwell balladája*. Ez az „igaz történet” arról számol be, hogy a címben említett fiatal kereskedősejé, akire gazdája nagyobb összeget bízott, az utcán összetalálkozik egy Sarah Millwood nevű szép és előkelő dámmával, aki miután megtudja, hogy a fiatalembernél pénz van, meghívja házába, s ott megismerteti őt mindama örömmel, amelyekről az addig nem is álmodott. Millwood nem elégszik meg azzal, hogy áldozatának pénzét az utolsó fillérig elszedi, még arra is rábírja, hogy megölje és kirabolja tulajdon nagybátyját. Mikor aztán az így szerzett pénznek is nyakára hágnak, egyszerűen kidobja a házából, és rendőrért üzen. Barnwell akkor a tengerre menekül, de egy idő múlva úrrá lesz rajta a lelkiismeret-furdalás. Levelet ír a Lord Mayornak, amelyben feltárja mind a maga, mind felbujtójának bűneit. Mind a ketten akasztófán végzik, a ballada pedig a szállóigévé lett tanulsággal zárul: „Szép Anglia minden ifja, /.../ kerüld a szajhákat!” Hogy Lillo mit alakított ezen a közismert témán, abba most nem kívánunk belebocsátkozni.

A darabot a Drury Lane-ben adták elő, az egyik kortárs szerző és egyben bennfentes színházi ember, Colley Cibber rendezésében. A megemlékezések szerint a bemutatóra hatalmas ellentábor se reglett össze kezében a balladával s szívében a botránykeltés szándékával. Az előadást aztán a többi nézővel együtt néma csendben nézték végig, legföljebb meghatott szipogásukat lehetett hallani. Hatalmas volt a siker. A darabot néhány éven belül egész Angliában látni lehetett az országot bejáró színtársulatok jóvoltából. Dickens arról is beszámol, hogy Lillónak ez a műve nyomtatott alakban az angol családok egyik kedvenc olvasmánya volt.

A londoni kereskedővel Lillo a restaurációs kori hősi drámával, a *heroic play*-jel szemben az úgynevezett *domestic play*-t, a polgár világának, főként családi környezetének konfliktusaira épülő drámatípust alapozta meg. Ide tartozik még a már említett *Fevershami Arden*, legpéldászerűbben pedig a *Végzetes kíváncsiság*, amely Lillo talán legtekélyesebb, az antik és shakespeare-i mintát legjobban megközelítő tragédiája. Cselekménye egy polgári család három tagjára, apára, anyára és fiúra összpontosul. A fiú tengerésznek állt, hogy válságba jutott családján segíthessen, de nagyon régóta nincs semmi hír róla. A mindinkább elszegényedő és erkölcsileg is megrendült szülők már halottnak hiszik, amikor álneven betoppan. Ezzel a váratlan és túlságosan nagy öröm ártalmától kívánja megóvni szüleit, ami sikerül is: nem ismerik őt fel. Rejtőzködésének másik oka a kíváncsiság: mielőtt fölfedné kilétét, szeretné megtudni, hogy mit gondolnak régen nem látott fiukról. Anyja viszont arra kíváncsi, hogy mi van a különös vendég málházában. Mikor annak elaludta után belenéz, és meglátja, hogy csupa drágakő, rábeszéli férjét, ölje meg az alvó idegent. A férj, akit felesége állandóan szemrehányásokkal illet a fiát is elkényszerítő nyomorúságért, vonakodva bár, de megteszi. Mikor aztán ráébrednek, kivel követték el ezt a szörnyűséget, magukat is megölik. A *Végzetes kíváncsiság*ot Henry Fielding, a *Tom Jones* és számos kitűnő szatirikus vígjáték írója mutatta be színházában, a Hay Marketen, nagy sikerrel. A rendező a legnagyobb tisztelet és elismerés hangján nyilatkozott a szerzőről, akiben egy antik római s egy öskeresz-

tény vonásait látta egyesülni, s akit a kor legnagyobb tragédiaírójának nevezett.

Az *Elmerick*, vagy az *igazság diadala* Lillo utolsó darabja, halála évében fejezte be. Ebben a művében *A keresztyén hős* képviselte heroikus hagyományt folytatja. Itt is távoli országból meríti témáját, s főhősei történelmi figurák, de míg abban minden történelmi motíváltságot ellenére megmarad az egyéni morál keretei közt, ebben a művében igen markánsan politizál. Életművében – mint láttuk – az efféle törekvésnek is van előzménye, ám a *Britannia és Batávia* politikuma alkalmi, nem épül drámai konfliktusra, ezért meg sem közelíti az *Elmerick*-ét.

Közéleti mondanivalói kifejezésére Lillo keresve sem találhatott volna megfelelőbb témát a Bánk bán-mondánál, amely mint a nagy nyomásnak kitett közet nyerte el formáját a történelmi manifestumok és elfojtások együttes kényszerében. A történelmi valóság különböző időben és személyekkel történt eseményeit a nádor felesége elleni erőszakról mit sem tudó korabeli híradások után, először egy 1268 körüli osztrák verses krónika, a *Cronicon Metrorhythmicum* említette együtt, s hozta összefüggésbe egymással. Ezt a motívumot vette át a téma első magyar forrása, az Anjou-kori *Képes Krónika* (1358), minden bizonnyal a Zách nemzetség tragikus sorsát is észben tartva közben. Ezek a szűkszavú leírások azonban a történetnek csupán a csiráit tartalmazták, s csaknem újabb másfél évszázadnak kellett eltelnie, míg az – Antonio Bonfininál (1497) – szert tett arra a novellisztikus kerekésre, amelyre már egész Európa felfigyelt.

Mátyás ékes latinságú olasz történetírója nem hiába tűzte ki céllal, hogy olyan művet készít, amellyel legnagyobb mértékben megfelelhet magas pártfogója bizalmának. *A magyar történelem tizedei*-nek ebben a fejezetében ez minden bizonnyal sikerült is neki. Nem véletlen hogy a krónikája nyomán sarjadt első számottevő szépirodalmi mű (1561-ben) mindjárt dráma volt, a címe pedig: *András magyar király és hű helytartója, Bánk bán*. Hans Sachs, a darab írója, azonnal ráérez a mesében rejlő üzenetre, és egy királyt állít közönsége elé példaképül; egy olyan királyt, aki uralma elvi alapjának érdekében a legszemélyesebb áldozatot is meg tudja hozni: lemond a bosszúról felesége gyilkosával szemben. Az igazság tehát a téma kulcsszava. Egy későbbi feldolgozója, J. F. Ernst Albrecht egyenesen *András, az igazságos* címet adja 1796-ban írt drámai jeleneteinek. Mai történelmi ismereteink szerint II. András távolról sem felelt meg annak az idealizált képnek, amit ezek a művek festettek róla. Volt azonban egy jelesebb uralkodó, Mátyás, akinek nevéhez az „igazságos” jelzőt nagyobb joggal fűzte az utókor.

Lillo nem közvetlenül Bonfinitól vette át a témát. Fielding az *Elmerick*-hez írt bevezetőjében Vertot abbét nevezi meg Lillo forrásául. Az olasz krónikáiról meséjét ugyanis több mint kétszáz esztendővel később egy francia, René Aubert de Vertot építette bele *A Johanniták története* című hatkötetes munkájába. Ennek az 1726-ban megjelent és nagy érdeklődéssel fogadott műnek első kötetében található a Bánk bán-történet, kisebb módosításokkal. Vertot könyvét 1728-ban angolra fordították, így került Lillo kezébe.

Bonfini a monda szereplői közül a királyt, a királynét és Bánk bánt említi meg név szerint, Vertot csupán a királyt. Így Lillónak nevet kellett hősei számára kitalálnia. A Báthori, Elmerick és Béla név arra vall, hogy maga is kutatott a „társégről” szóló iratok között, alighanem még *A keresztyén hős* előkészületeinek idején. Elmerick, azaz Imre ugyanis a király bátyjának és elődjének neve volt, Béla pedig a király nagypapjaé. Vertot-tól vette át viszont az író Bonfini Merániája helyett a „Morávia” helynevet, így lett nála az egykori Magyarország déli részén elterülő kis grófság, a királyné szülőhelyének nevéből Morvaország.

Van azonban Vertot meséjének egy első látásra alig észrevehető kis újítása, ami a későbbiekben annál fontosabbnak bizonyul. Amikor a király rábízta országát nádorára, Bonfininál csak annyit mond, hogy „igazságosan kormányozzon, senkivel szemben jogtalanságot ne tűrjön”. Vertot fogalmazásában ez már úgy hangzik, hogy „személyre és származásra való tekintet nélkül sújtson le a bűnösökre”. Ez az árnyalatnyi többlet az, amelyről Lillo műve elrugaszkodik, és szárnyra kap. Mert mire támad igény itt is? *Az egyetemes és részrehajlatlan igazságra*. Lillo azonnal felismerte

Vertot történetében egy olyan dráma témáját, amely kora talán leg-
égetőbb kérdésében van hivatva felszólalni. Főleg arra figyelt fel a
XIII. század történelmének ez epizódjában, hogy az kiválóan al-
kalmatlan az alkotmányos monarchia eszméjének olyan nézőpontú
propagálására, amellyel az ő korában a „hazafias” ellenzék ostro-
molta a Walpole kormányzatot, azt az államigazgatást, melynek
bevett eszköze volt a korrupció, híven a miniszterelnök aforizmá-
jához: „Minden embernek megvan az ára.”

A korrumpálódásnak ez a színtje azonban túl felszíni ahhoz,
hogy szenvedélyes érdeklődést keltsen egy olyan íróban, amilyen
Lillo. Ő mélyebb és tágasabb összefüggésben szándékszik kifeje-
ni mondandóját. Kezdi azzal, hogy a szereplőket két táborra oszt-
ja, s szembenállásukat egy-egy szimbolikus helyszínhez köti. A ki-
rályné és öccse, Konrád a negatív oldal. Hazájuk fővárosa, Olmütz
a zsarnokság székhelye, éppúgy, ahogyan Buda a szabadságé.
A két fővárosnak ebben a gondosan véghezvitt szembeállításában
végül is a politikai zsarnokság a Budát fenyegető hatalom, közvet-
len fenyegetéseit azonban a szabadjára hagyott érzékiség zsarnok-
sága jelenti, mely rabszolgává alázta az embert. „Ez a fajta rom-
lottság – mondja a kritikai összkiaadás jegyzetírója – a XVIII. szá-
zad első évtizedeiben népszerű politikai elméletek szerint az állam
számára utat nyit a zsarnoksághoz. És Walpole ellenzékének ír-
saiban föllelhető az az érvelés, hogy az erkölcsök korrumpálását
folytatják azok, akik macchiavellisztikus módon meg akarják fosz-
tani a népet szabadságától. Innen tekintve a dolgot, az érzelmi
rossz, amely Morvaországból árad Budára, nemcsak azokat fenye-
geti, akik a királynéval és Konráddal kapcsolatban állnak, hanem
magát az államot. Így a politikai elem, amely viszonylag új Lillo
darabjaiban, egybekapcsolható azzal a morális tematikával, amely
általában középpontjukban áll.”

Lillo tehát, fölfogván a kapott téma lényegét, biztos kézzel emel-
te ki azt, és mutatta meg mind erkölcsi, mind politikai vetületé-
ben. De ezzel nem érte be. Döntő fontosságú változtatásokat vitt
végbe a mesében. Először is megkettőzte a már említett negatív
szenvadélyt: nála nemcsak a herceg szerelmes a nádor feleségébe,
hanem nénye, a királyné is a nádorba. Ez a változtatás messzemenő
dramaturgiai következményekkel jár, hatása az egész drámára
kiterjed. Másik fontos változtatása, hogy elhagyja a nádor kon-
stantinápolyi útját, amely minden megokoltsága mellett is epikus
elemé Bonfini és Vertot meséjének. A harmadik fontos eltérés az
eredeti történettől az, hogy nála a királyné öccse nem menekül el
a felelősségre vonás elől, hanem gaztettének következményeit lát-
va, tulajdon kezével vet véget életének. Ennek a két utóbbi válto-
ztatásnak együttes eredménye a mindvégig feszült, egy tömbből fa-
ragott ötödik felvonás.

A negyedik fontos változtatás inkább a drámai finomszerkezet-
re tartozik, és Elmerick figurájával, azaz a mondánivaló pozitív ol-
dalával függ szorosan össze: a nádor nem maga öli meg a kirá-
lynét, hanem arra rendelt hóhérokkal kivégezteti. Lillo ugyanis a lát-
szatát is igyekszik elkerülni annak, hogy hőse szubjektív indulat-
tól vezettetve vesz a bűnösökön elégtételt sérelmeiért. Kezdve a
nádor királyhő felbuzdulásaival a darab elején, és folytatva a meg-
kísértetés jelenetével, ahol úgy kell elutasítania a királynét, hogy
ugyanakkor lovagiasan kímélje, inkább vállalva az ellene szóló lát-
szatot, hogysom öccse előtt torkára forrassa hazugságát. Aztán az
ítélkezési jelenetben gondja van rá, hogy a bűnösnek ne ma-
radhassanak kétségei a vád igazáról, amikor pedig az személyes
érintettségét veti szemére, büszkén utasítja vissza azzal, hogy ak-
kor sem ítélne másképp, ha a „legszegényebb pórnot” érte volna
hasonló sérelem. Ugyanilyen öntudatosan és körültekintően
viselkedik, amikor a király előtt kell végsőkéig feszült helyzetben
megvédelmeznie tette jogosságát.

A jelleme és a velük szorosan összefüggő helyzetek szilárd
megalapozása számtalan további finomságra ad módot a darabon
belül. A cselekményt átszövik az utalások, párhuzamok, szembeál-
lítások. A nádorné-nádor kapcsolatnak ott a jól kirajzolt ellentét-
párja a királyné-király kapcsolatban. A királyné nosztalgikus kitör-
rését a felhőtlen, társadalmi kötöttségektől ment boldogságról
már előre ellentételezik az öreg Báthori intelmei leányához, a ma-
gányosságán kesergő nádornéhoz. És ez az utalásrendszer túl is
mutat a szereplők közvetlen környezetén. Amikor például a király

a hadjáratot megindokló programbeszédében a többi európai
uralkodó közönyéről beszél, s éppen Földnélküli Jánost említi
szélsőségesen negatív példaként, az önkéntelenül is eszünkbe jut-
tatja Hamlet gúnyos szavait az angolokról. Ugyanitt az Aranybul-
la képviselte elveket is megelőlegezi a darab, bár a kilenc évvel ké-
sőbbi dokumentumról, természetesen, éppúgy nem esik szó be-
né, mint angol előzményéről, az 1315-ös Magna Chartáról. Külön
elemzést érdemelne az az ironikus ellentmondásokkal teli mód,
ahogy a háború kérdését kezeli a darab, amikor a királyétól merő-
ben eltérő véleményt ad Báthori szája. Ez a kérdés azonban már
túlontúl is bevezetne a korabeli angol politika és a lillói életmű sú-
rújébe.

Az *Elmerick* dramaturgiája mintaszerű. Azzal, hogy az író Buda
várába sűríti a darab cselekményét, olyan egyenes vonalú szerke-
zetre tesz szert, amelyben a történések rohanni látszanak. Töret-
len a feszültség, minden kis mozzanatnak előrelendítő funkciója
van. Az ötből két felvonásban még színváltásra sincs szükség a pa-
lotán belül, oly szoros az időbeli sűrítés, a cselekvések belső logi-
kája. Azzal a késleltetéssel például, hogy a nádor a harmadik fel-
vonásban nem világosítja fel a királyné öccsét tévedéséről, nemcsak
azonnali gaztettéhez nyújt önkéntelenül is segítséget, hanem egy-
ben olyan helyzetet teremt az ötödik felvonásra, hogy az nemhogy
nem szökik meg, egyenesen maga megy a királyért, és hozza a
helyszínre vissza. Ott pedig az általa már felbőszített király nem-
csak felesége megölését kénytelen tudomásul venni, hanem való-
sággal beleütközik az asszony holttestébe. S miközben az esemé-
nyek tisztázódásának korántsem mechanikus folyamata zajlik,
mintegy mellékesen jut a merénylő tudtára, hogy a nényét ért sére-
lem, amelyben a maga gaztettéhez keresett fogódzót, nem igaz.
S ott áll az öt korábban egyszer már legyőző férj, hogy végre a ma-
ga nevében és halálos végű kardpárjában vegyen elégtételt rajta.
Mikor aztán megérkezik áldozatának, a nádornéknak halálhíre,
minden feltétele adva van a dráma törvénye szerinti végnek. S
adva van egy mintaszerű neoklasszicista darab heroikus tartalom-
mal. Olyan, amely egész sorát idézi meg a korábbi angol darabok-
nak, anélkül, hogy bármelyik mellett is észrevehetően elkötelezné
magát. Egyet viszont azonnal elárul: hogy színháznak szánták, és
oda is való.

Lillo az *Elmerick* bemutatóját már nem érthette meg. Ennek és a
darab kiadásának gondját barátjára, a könyvkereskedő John Gray-
re bízta, aki addig megjelent műveinek is kiadója volt. Tisztában
lévén a tartalom kényes voltával, azt javasolta néki, hogy Frigyes
walesi herceghez írjon ajánlást, és az ő pártfogását kérje a darab
műsorra tűzéséhez. A herceg ugyanis a királyi családon belül a mi-
niszterelnök politikájának bírálója közé tartozott, és már korábban
is jóindulattal kísérte Lillo működését. Az *Elmerick* esetében,
melynek középpontjában egy királyné megölése áll, erre minden
addiginál nagyobb szükség volt, annál is inkább, mert csak két év-
vel korábban halt meg II. György felesége, Karolina királyné, a
walpole-i politika legfőbb támasza, s joggal lehetett tartani attól,
hogy a cenzúra már csak erre való tekintettel is közbelép. A Frigyes
támogatásához fűzött remények azonban teljes mértékben valóra
váltak. A darabot a rangos Drury Lane színház mutatta be 1740.
február 23-án. A herceg körének két tagja, James Hammond és
Lord Lyttelton írt prólogust, illetve epilógust hozzá. Frigyes sze-
mélyes jelenlétével is nagyban hozzájárult az esemény rangjához
és sikeréhez.

Thomas Davies színésznek, Lillo összegyűjtött művei egyik ké-
sőbbi kiadásának feljegyzéseiből tudjuk, hogy az *Elmerick* kilenc
napon belül hat előadást ért meg, köztük legalább egy alkalommal
emelt helyarákkal. Ez az akkori körülmények között komoly siker-
nek számított. Az erős szereposztás élén Mrs. Butler, A londoni ke-
reskedő Millwoodjának közkedvelt alakítója állt a szenvedéllyel
teli királyné szerepében, Elmerickében pedig James Quin, akit
Davies különösen sikeres választásnak tart, mondván, hogy „nem
ismeri ugyan a szenvedélyt, és nem is alkalmas annak kifejezésére,
hangja és cselekvése által azonban mindig súlyt és méltóságot ad
az érzelmeknek”. Véleménye szerint a darabnak sokkal nagyobb
sikere volt, mint azt egy ilyen „egyszerű és régimódi tervre épülő”,
bár emelkedett igazságot hirdető tragédiától várni lehetett. Am az
*Elmerick*nek így sem jutott hely a Drury Lane társulat repertoárján.

1740-ben még előadták egyszer a norwichi Fehér Hattyúban, azon túl azonban semmi nyoma annak, hogy bármikor, bárhol színre került volna.

Magyarországon elsőként Csiky Gergely számolt be az *Elmerick*-ről a Kisfaludy Társaság Évlapjaiban 1881-ben. A jeles drámaíró tüzetes ismertetéséhez rövid részleteket fordított a darabból mutatóba. Megállapítja, hogy „az alapeszme, az egyetemes pártatlan igazságszolgáltatás szükségessége szemlélhető kifejezést nyer benne. Elmerick, Lillo Bánk-bánja megtestesült képviselője egy eszmének, de mégsem valódi tragikus hős. A dráma központja inkább a királyné; az ő végzetes szenvedélye idézi elő az összeütközést s vezet a katasztrófához”. Elismeréssel jegyzi meg, hogy „a dráma alakjain bizonyos emelkedett nemesség ömlik el” – még a legellenszenvesebb szereplők számára is talál a drámaíró egy-egy enyhítő motívumot. „E nemesség, amely a dráma alakjaiban nyilatkozott – folytatja –, jellemzi nyelvét, hangját és a cselekvény

egyszerű menetét. Nem halmozza össze mesterkélten a hatás eszközeit, de több jelenete, különösen a harmadik felvonás vége, a mostani elkényeztetett ízlés mellett sem tévesztené el a csattanós külső hatást.”

Szerb Antal is osztja Csiky véleményét a darab főhősének személyéről, miután megállapítja, hogy „Ez a legegyszerűbb vonalvezetésű Bánk-feldolgozás. A többtől abban különbözik, hogy a királyné szerelmes Elmerickbe és ez a szerelem a történet fő indítéka.” Szenczi Miklós *Az angol irodalom történetében* úgy nyilatkozik a darabról, hogy az „szinte a *Bánk bán* előtanulmányaként hat”. Feltehetően nem Katonára gondol, akinél semmi jele annak, hogy Lillo darabját ismerte volna, hanem reánk, olvasókra, akik számára e műről nagyszerű rálátás nyílik drámairodalmunk fenti remekére: segít megértenünk, hogy mi az a többlet, amely, ha nincs, hiányérzet marad bennünk hátra, még egy ilyen kitűnően megírt dráma esetén is, amilyen az *Elmerick*.

GEORGE LILLO
ELMERICK
VAGY
AZ IGAZSÁG DIADALA
1739

FORDÍTOTTA: MANN LAJOS

2000

Szereplők:

II. ANDRÁS, Magyarország királya, akit jeruzsálemi Andrásnak is hívnak
MATILDA, a király felesége
KONRÁD, morva herceg, a királyné öccse
ELMERICK, nádor, a király helytartója
IZMÉNA, Elmerick felesége
BÁTHORI, főúr, Izména atyja
BÉLA, Elmerick titkára
ZENOMÍRA, a királyné komornája, Béla jegyese

ELSŐ ÚR
MÁSODIK ÚR
HARMADIK ÚR
NEGYEDIK ÚR
ÖTÖDIK ÚR

Két bakó, fegyveres urak, testőrök, a király kíséretének tagjai

SZÍN: a királyi palota Budán

I. felvonás

1. SZÍN

Izména szobája Elmerick házában

IZMÉNA (egyedül)

Ha jó sorsunknak semmi híja nincs is,
úgy van teremve nyughatatlan elménk,
hogy zaklassa magát, és kint facsarjon
abból, mi fő java? Ó, Elmerick,
én uram, férjem, életem! Ahányszor
remegve végiggondolom, ki vagy,
benned mekkora kincsre lettem én,
a riasztó örömnék árja elborít;
és félek, nem tudom, miért, de félek,
hogy a balvégzet eltép tőled egyszer.

BÁTHORI (belép)

Ily bánatosan s egyedül, leányom!

IZMÉNA

A főtanácsba hívták az uram.

BÁTHORI

Sose feledd el, mily dicső dolog,
hogy ily gyakorta s ily nagy tisztelettel
kérik szavát az ország nagyjai.

IZMÉNA

Azt se felejtsem, mily nagy áldozat volt,
mikor a méltóságba visszatért,
s békénk az ország asztalára tette.
Nekünk nem volt hiányunk semmiben,
nem érdekelt a hajsza és a gond,
amit bár pompa s gazdagság takar,
a boldogságot elrabolja tőlünk.
Ami fontos, mi mindent megtaláltunk
egymásban.

BÁTHORI

Vigyázz, fölébe ne tedd a
magad nyugalma milliók javának!
Nemes uradat képessége, rangja
jelöli ki a hon szolgálatára:
minden áldásban részes Elmerick,
ami közgondot ró egy férfira
a hitvány, puha kényelem helyett.

IZMÉNA

Azért apám se feledje, mit érzett
egyetlen lánya boldogsága láttán!

BÁTHORI

Óh, agg apádnak drága vigasza!
Örül szívem, hogy gondolsz örömére.
Szerelmed s hálád egyként bizonyítja,
hogy méltán bírod, mire büszke vagy:
jobbát s szívét uradnak, Elmericknek.
Nagyobb dicséret ennél kell-e még?

IZMÉNA

A legnagyobb dicsőség, melyre vágyom,
hogy forró szívem méltó otthona
legyen urának, Elmericknek.

BÁTHORI

Az.

Tartson meg együtt így az ég! De most
a tanács már a palotába gyűlt,
hová a király be nem hívta még,
mióta jóváhagyta Elmericknek
jelölését a helytartói székbe.

Ma reggel szándékszik őt kinevezni,
Palesztinába indulta előtt.

IZMÉNA

Ó, mily veszélybe megy!

BÁTHORI

Mi engem illet,

sose szíveltem ezt a hirtelen,
forró fejekben sarjadt háborút,
mit kapzsi papok cselszövése érlett.
Órültség nélkül nincs kor: íme, itt van!
A király bölcs, jószívű és derék,
de túlzottan is hajtja őt a dicsvágy,
s ha félrekormányoz e zűrzavarban,
nagy baj lesz abból.

IZMÉNA

Kedves asszonya

mennyit búsul majd visszatérteig!
BÁTHORI Talán így lesz. – De azt mondom neked,
lányom, bizalmasan és komolyan,
nem oly nemes és bölcs ő, mint te vagy.
IZMÉNA Belső, bizalmas udvarhölgyeként
volt módom megismerni őt, s tudom,
a természetől mit kapott.

BÁTHORI

Igen:

Matilda bűvös asszony, és eszes;
maga a méltóság; de szenvedélyes,
és a mohóság, mellyel hajlamának
mindenkor áldoz, félek, még veszélybe
sodorja őt, a királyt és a hont.

IZMÉNA

A rosszindulat sem foghatja rá,
hogy erkölcsének bármi híja van.

BÁTHORI

Mondjuk, hogy nincs, de gőg az, s nem erény.

Erényes az, ki nézi rezzentlen
léha öccsének álnok cseleit,
melyekkel szűzi tisztességre tör,
így ünnepelve testvérnénje nászát,
Buda várát meg morva dáridóval?

IZMÉNA

Furcsa közönyét, mely úgy meglepett,
én csak apámnak panasoltam el.

Feledjük hát most fogyatékait,
s adjuk meg azt, mi rangjának kijár!

BÁTHORI

Szívből remélem, méltó lesz reá! –
Fogyó életemnek legfőbb kincse, te,
beszédünk közben elszállt az idő:
most mennem kell, mert hívtak engem is.

Ki erre, ki amarra távozik

2. SZÍN

A rendi gyűlés

ELSŐ ÚR

Biztos már, hogy a király és a had
még a mai nap útnak indul?

ELMERICK

Biztos.

ELSŐ ÚR

Járjon egészség, biztonság velem!

MÁSODIK ÚR

Szerencse támogassa jó ügyét,
s dicső győztesként hozza őt haza!
Adj az ég! Ez minden tiszta lelkű,
igaz magyarnak legfőbb óhaja.

ELMERICK

Belép a Király, Báthori és más kísérek.

A Király elfoglalja a fő helyet

KIRÁLY

Magyarhon rendjei, küldöttei,
s ti, társult rendek jogarom alatt,

ma a Szentföldre indulok, ahol,
mint fiait gyászoló bús anya,
elfeledetten, önbajára hagyva
gyötrődik szent Sion a szolgaságban.
De még előbb helytartót állítok,
mit tanusítottok, bízom, tapssal is.
Szívükből köszöntöm választottokat,
legelső nádorunkat, Elmericket,
jogotok, törvényetek támaszát,
szabadság őrét, önkény üldözőjét.
Férfierénye eszményimhez illő,
s kényes rangjába életet lehell:
társ benne bölcsesség és ifju hév,
kemény vitézség, istenadta részvét
s igazságérzet, mely nem alkuszik.

ELMERICK Míg élek, ki nem érdemelhetem
hazám jóságát, királyom kegyét. –
Ki a forrása minden dús erénynek,
ha nem a felség, kinek tág szive
egy nemzet ujjongását gyűjti egybe,
s magasan járó lelke bölcs tudást,
okos irgalmat áraszt? S ő ma egy
alattvalóra bízva szent jogát,
hogya hatalommal döntsön, cselekedjék?

KIRÁLY Hogy mit tartunk királyról s hatalomról,
reméljük, tanusítják tetteink.
Egy népet nyomorulttá tenni, és
rabságba dönteni az elgyötörtet,
az észnek nem öröm, és meg nem újít
emberhez illő szenvedélyt. Nevét
annak, ki ezt merészli, megvetés
fogadja mindenütt. – Vajon mi célból
süllyed odáig az, kit származás vagy
szabad polgári tetszés itt e földön
istenné tett, hogy ördöggé legyen?
Micsoda vakság! – Hadd vívjam ki én
a dicsőséget dicső eszközökkel!
Ha ekképp vesz majd szárnyára a hír,
akkor lehet uralmam halhatatlan,
s köszönthet mindönkre a közszabadság
rég vágyott korszaka.

BÁTHORI Ó, nagy király!
KIRÁLY Hogy' köszönjük meg égi adományod?
Úgy, hogy mint élteteket véditek!
Nem, az élet ehhez nem mérhető:
védjétek úgy, mint tisztességeteket!
S ha valaha egy gondatlan király
gőgös erővel támadna e jogra,
nádorotoknak vezetésével
verjétek vissza azt a támadást,
és Szent István megszentelt koronáját
a jogfosztottnak méltatlan fejről
más, méltó főre helyeztétek át!
(Szünet)

Szentséges Isten! Minden szív megindult,
szem a gyűlésben száraz nem maradt:
az ifjúi hevet, az agg közönyt,
az államférfiúi bölcsességet
s kemény katonaszívet mind lebirta
a hála s gyermeki ellágyulás.
Ó, kegyes, nagy uralkodónk!

BÁTHORI Atyánk!
ELSŐ ÚR

ELMERICK Dicsőség hazánk őrző angyalának!
KIRÁLY Minek e férfiatlan éltetés?
Szegény rabszolgák ajka kényszerül
ilyenre nyíltni, nem a tietek.
Min fáradoztam én, ha nem ezen?

ELMERICK Mikor a hála túlárad a szíven,
s szabad örömmel köszönti a jót,
az ily dicséretet a kegyes ég,
mint jó illatú tömjént szívja be,
s áldását megkértszerezi.

KIRÁLY Elég!
Felhevült képzeletemet e nagy tárgy
elterelte e napnak fő ügyéről,
mely teljes figyelemre vár: ma én
a főhatalmat arra érdemesre
bízom, amíg a Szentföldön csatázom.

ELMERICK Az ég vezesse Felsőged kezét!
Mi a törvény, ha nem holt formáság,
elesett hősnek kihűlt teteme,
min kedvére mulat és gázol át
bármely pimasz, ha gondos ápolás
a megvetettbe életet nem önt?

KIRÁLY Jogos a sürgetés, és te magad
fogod a megvetésből kiragadni,
gondosan végrehajtva tervemet.
Vedd ezt a kardot, s bátran merj vele
születést, rangot nem tekintve élni,
ha gőgös önkény hájja át a törvényt!
Félénk mérlegelésnek nincs helye:
nekem felelsz csak és a Menny Urának.
Gondold meg jól, hogy mit kell cselekedned,
mit tennék én, és tedd meg énhelyettem.

ELMERICK Bizalma, Felsőged, rettent s kötelez:
ha kormányzásom alatt gőgös önkény
követelne szigort, mint meghagyá,
akképp segítsen engemet az ég,
amiként kínos feladatokat
hűn elvégzem, vagy gyáván otthagynom!

KIRÁLY Árva király, ki önvádoló szívére
alattvalóban enyhet nem talál.
Én hál' az égnek ilyen nem vagyok,
méltó bizalmam díját élvezem.
Kezre bízta, nemes Elmerick,
üdvét az ország s koronámat én.
De van egy gyöngédebb kötelmed is:
hadd bízam rád, mielőtt elmegyek,
(A rendekhez fordulva)
koronámnál is forróbban, királyném!
Indulok búcsút venni tőle még,
aztán keletre, szentelt zászlaimmal.

Távoznak valamennyien

3. SZÍN

A Királyné és Zenomíra

KIRÁLYNÉ Viselni szüntelen gond terheit
könnyítve másokén – ez esztelenség!
Káros rá nézve, sértő énréam.

ZENOMÍRA Mindenki szentnek tartja a királyt.

KIRÁLYNÉ Én másnak tartom őt. – E harcias
zarándokút Palesztinába mellé...!
E fennkölt örületre semmi mentség.
Mit bántja őt, hogy Baldwin pereputtya
vagy Szaladin győz ott, a messziségben,
mikor vidáman ellehetne itthon?
Azt kell, hogy mondjam néked, Zenomíra,
Izména nálam százszor boldogabb;
mert Elmerick, kit minden száj magasztal,
szeretni tud, s az mindennel fölér.

ZENOMÍRA A király, asszonyom. –
KIRÁLYNÉ Jött, hogy búcsút vegyen, a háladatlan!
Nem érdemli meg szívem, és hasztalan
helyezi nála magasabbra gögjét.

Zenomíra távozik.

KIRÁLY (*belép*) E napnak sürgős dolgai, Matilda,
megfosztottak a látásodtól engem.

KIRÁLYNÉ Önnek örökké sürgős dolga van:
hol a szenátus, hol pedig a tábor.
S midőn az udvar néma tisztelettel
fogadja, ott, az ősz fejek között
ön újabb dicsőségre álmodik.

KIRÁLY Ha hűn ahhoz, mit rám kirótt az ég,
sűrűn szenvedem is hiányodat,
ne véld közönynek, szeretett Matildám:
a kötelesség hív el.

KIRÁLYNÉ Kötelesség? –
A bálványa, a dicsvágy, mit imád,
az úzi önt és zászlait Keletre,
mihaszna, győztesnek hitt háborúba.

KIRÁLY A legfőbb, kedvesem: a becsület.
Annak parancsát követem vigyázva.
Vannak, s mily szégyen, kik csak ögyelegnek
hitüknek hús honában, mint a császár
és bösz németjei; kivár a frank:
halál csavarta ki a harci bárdot
az Oroszlánszívűnek vaskezéből;
s az angol János, satnya öccse néki,
számúzve kardját köszörülgeti,
hogy minden szerzett jogot eltörölve,
azt országának zsigerébe mártsa.
Mi készen állunk: Sion jajszava
sürgős segélyre szólít, s én megyek.

KIRÁLYNÉ Meg kell tanulnom elviselni hát
az örökös mellőzést.

KIRÁLY Nem, Matildám.
Ha e zord munka egyszer véget ér majd,
valómat szépségednek szentelem,
s időnk a háborítlan szerelemnek
nagy, tiszta tükrű folyamába ömlik.

KIRÁLYNÉ Az az idő, mely ránk következik,
sötét és gyermekkor lesz, ha eljön,
a kinnak és a közönynek kora.

KIRÁLY Ne használd ellenemre bűverőd,
s ne vádjaidra, inkább arra gondolj,
hogy férjed győzelmében osztozol. –
Kényszerű távollétemben pedig
itt lesz helyettem szeretett öcséd,
kit Morvaországból naponta várunk,

s nyájas szavával, fúrge szellemével
elúzi bánatod.

KIRÁLYNÉ Óbenne még
mindenkor hű támaszra letem,
s ez özvegy szívem minden vigasza. –
De távollétében a főhatalmat
ki viseli? Kinek kell szót fogadnom?
KIRÁLY Elmerick úrnak, mint azt jól tudod:
őt ültettem a helytartói székre.

KIRÁLYNÉ Jogos híretől hangos a világ,
s én, noha Felsőged dönt és nem én,
üdvözlöm választását.

KIRÁLY Köszönöm.
Dicséreted a legfőbb éke annak,
akit én úgy szeretek s tisztetek.
Remélhetem, hogy mind, mit rólam mondtál,
csak a féltő szív riadalma volt?
Ó, ha így szólnál, többre tartanám
minden becéző szónál, suttogásnál!
KIRÁLYNÉ Gondolja, amit jónak lát, uram!
S jutalmazza meg önt a ragyogó hír,
melyet oly messze kerget.

KIRÁLY Jöjj karomba!
Aranyozza be napjaid az Ég,
angyal vigyázza békés álmaid!
Mohón a hírre, s megbüntetni vágyva
a hitnek ellenségeit, azt hittem,
ellágyulástól ment leszek. – De mégsem:
most, hogy eljöttem búcsút venni tőled,
a hősiesség cserbenhagyni látszik,
s a gyöngéd, gyöngö ember visszatér.
Nem eresztem be. – Isten hát veled!

Két irányba távoznak

II. felvonás

1. SZÍN

A Királyné és Izména

KIRÁLYNÉ Igen, fáj, mit a király tett velem! –
Hogy éltem virágjában itt hagyott! –
Mebánja még!

IDEGEN Ha megbocsátja, Úrnőm:
a fájdalom most megzavarja önt.
Nem azt gondolja, amit szája mond,
vagy nem gondolja majd, ha csillapul.
Mert a király...

KIRÁLYNÉ Számára nincs bocsánat:
sose szerettem őt, s nem is fogom. –
Csodálkozol. Hát olyan hihetetlen,
hogy asszony ne szeresse az urát?
IZMÉNA Boldog szerencsém, Úrnőm, az oka,
s királynéságért sem adnám ez érzést.

KIRÁLYNÉ Bár ne királyné volnék, vagy ne itt!
Morvaországban, atyám udvarában
egyetlen lányként szemem fénye voltam
jó szüleimnek, és a buzgalom
csodás szépségem hírét hordta szerte,
joggal vagy jogtalan, ma mit se számít.

Igaznak látszott, s hercegek hadát
utasítottam el; legfényesebb
győzelmeit nemünknek – álmokért.
És meg nem szűnt a vígság és zene.
Nem volt ott gyászos színlelés, mit itt
vallásnak hívnak; s böszült képzelődés
rab királyokról s szabad csöcselékről;
aggodalom, hogy kit minek tekint a
messzi utókor: mi sem fogta vissza
fényét, örömét Olmütz udvarának.
Szerelmi sóhaj volt nálunk a gyász,
a legsötétebb cselszövés pedig
rátarti hölgy szívének elnyerése.
S ezt cseréltem e fennkölt, bamba helyre,
az öröm gyűlölt sírjára, Budára.

IZMÉNA *(félre)*
KIRÁLYNÉ

Mily észt és bajt ront el a nevelés!
És most már elgondolhatod, Izména,
ki ismered ez udvart és királyt,
mily elveszetten élek itt.

IZMÉNA

Talán

kérdésem megbocsátja, Úrnőm,
de túl azon, hogy nincs jelen a Felség,
mit nem adott meg Úrnőnknek az ég?
Hatalmat, kincset, rangot nélkülöz?
KIRÁLYNÉ Hatalom, kincs, rang – csupa férfivágy.
Gyarlóbb nemünknek elég oly öröm,
mit a természet ad. Ám ily örömhöz
én nem jutok, mert zord parancsolóm
bölcs példájától elriad. De ő most
messzebbre ment e sértő itt hagyással,
mint amit megbocsáthatok.

IZMÉNA

Ha engem

hagyott volna magamra így a férjem,
fájna talán, s lehet, hogy halni vágnék,
harag azonban nem támadna bennem.

KIRÁLYNÉ

Mert te a kivételhez tartozol:
a boldog férjes asszonyokhoz.

IZMÉNA

Igen, uramnál mindent meglelek:
boldoggá tesz szép, kedves férfiarca,
nemes vonásai között a rend,
finom beszéde, gyöngéd hangja hozzám...

KIRÁLYNÉ *(félre)*

Mely rám is úgy hat. Bár ne hatna úgy!

IZMÉNA

De főként lelkének szépsége vonz.
Nincs más, akiben nagyság és finomság
úgy egyesülne, ahogy Elmerickben.

KIRÁLYNÉ *(félre)*

Bohó teremtés!

IZMÉNA

Bárcsak volna sok!

KIRÁLYNÉ *(félre)*

Mért nem találtam én ily szeretőre?

Megfojt a szenvedély.

(Fennhangon) Izména, kedves!

Várj meg a kerti forrás közelében!

Izména távozik

Szidom a sorsom, úgy csalogatom
napfényre azt a bűvös vonzerőt,
mely oly rég fogva tart! Én, büszke asszony!
Mért adtál ily bolond szívet, te ég,
mikor jól tudtad, hogy a szerelem
engem rabbá tesz, pusztulásba dönt?

ELMERICK *(belép)* Üdv, Királyasszony! Bárcsak jó hírem

jóval bizatná új tisztségem is
e jós napon! Felséged öccs' ura,
Konrád herceg Budára érkezett.
Lelkem az örömtől rég elszokott.

KIRÁLYNÉ

E nemes sietség, hogy vigaszírt
hozzon az árva királynénak, illik
lovagi jelleméhez. Köszönöm.

De ez kis jutalom: az udvaroknál
ma ennél többre várnak. – Rajt' leszek,
hogy oly jutalomban részesítsem önt,
mely méltó énhozzám és érdeméhez.

ELMERICK

Létezik olyan hitvány férfiember,
kinek nem egy nemes és nagy királyné
szolgálata a legfőbb jutalom?
S hozzá a kegy és megtiszteltetés,
melyben Felséged feleségemet,
Izménát részesíti.

KIRÁLYNÉ *(félre)*

Óh, pokol!

ELMERICK

Távozom, Asszonyom, már itt a herceg.

KIRÁLYNÉ

Uram, első beszédünk véget ért.
Továbbiakra vágyunk.

Elmerick távozik. Belép Konrád

KONRÁD

Ó, Matildám!

Hadd szorítsalak hosszan kebelemre.
Mennyit sínylettem távollétedet,
te drága nővér, drága jó barát,
ki mindkettőként első vagy nekem!

KIRÁLYNÉ

Sínyletted csakugyan? Ezt régen érzed?
De mit faggatlak? Adtál rá okot?
Mit nem tettél meg, nyughatatlan ész,
hogy rosszkedvemből jókedvet csinálj,
s étellel töltsd meg lusta perceim!
Szüleink?

KONRÁD

Élnek. Otthon semmi gond;
csak hogy te nem vagy ott.

KIRÁLYNÉ

Azóta sem

volt egy jó percem, hogy eljöttem onnét.
Mi boldogok vagyunk: és ha a sors
még egyszer kedvez, ama víg tüzek,
melyek úgy beragyogták Olmütztöt,
lehet, hogy Budán is felfénylenek.

KIRÁLYNÉ

Adnak is a te vágyaidra itt!

KONRÁD

Bocsáss meg, ha most feltárom szívem. –
Bár téged mindig hőn szerettelek,
a vágyon túl, hogy újra lássalak,
más nagy reménység csalt Budára engem,
s adott jöttömhöz szárnyakat.

KIRÁLYNÉ

No, nézd csak!

KONRÁD

Mikor először hoztalak e helyre,
hogy nászt üljön veled királyi férjed,
emlékszel, ama néhány nap alatt
szívem a Báthori lány rabja lett.

KIRÁLYNÉ

Emlékszem jól, és zordságára is;
de azt hittem, hogy csapongó szíved
– mely annyiszor lett rabbá, s szabadult ki –
azóta régen kiheverte már
Izména bájait.

KONRÁD

A sok silány
kaland együtt sem bírt e tomboló

szenvedéllyel, mely egyre kínoz. Ettől lettem – a távolban is érte égve – olyan beteg, hogy csaknem belehaltam. S bár ifjuságom talpra állított, a mérég szívémben maradt, Matilda, és gyűlölkömi miatt élni már: vagy írt lelek, vagy meghalok. – Ezért eltökéltem, hogy új próbát teszek. Sorsom rosszabb már úgyse lesz. – Tudom, hogy nőül vette Elmerick, de ő alattvaló, s ha bármi volna is, nagyságától én el nem rettenek.

KIRÁLYNÉ *(félre)* Ez közelebb segíthet Elmerickhez: ha Izména öcsémé, ő enyém. *(Konrádhoz)*

Nem ajánlom, hogy vad rohamba kezdj. Rossz vége lenne, mivel Elmerick úr, ki most helytartó, itt, a palotában, hamar rájönne, s van rá eszköze, hogy megvédje jó hírét és nejét az elszánt támadástól.

KONRÁD Igazad van, ez gyöngye terv. Mondj hát helyette jobbat, vagy elpusztít a kétségbeesés!

KIRÁLYNÉ Hogyan, Konrád? Te azt hiszed, segítek ilyen dologban? – S még ha kapható volnék is rá, vaj' mit tehetnék? Elmerick úr a palota feje, s parancsol nékem. Izména pedig csügg az urán, és mondhat szíve néki bármit, megveti azt, mert férje, Elmerick szíve mélyéig birtokolja őt. – Bár ha ily szerelemben por kerül, lehet remélni, mert ki szeretett már, szerethet máskor is. – A gyöngeség, mely kiszolgáltattott a szenvedélynek, minket azontúl elárulni kész.

KONRÁD Ily halvány kis remény, ily csöpp vigasz, kétségbe ejti azt, ki így szeret. De rajta kívül kitől várhatom, hogy sorsomról mint itél? Mondd, hol van ő?

KIRÁLYNÉ Előre küldtem, várjon rám a kertben, követem őt hamar.

KONRÁD Gonosz Matilda! Tudod, hogy hol van, s engem visszatartasz? Értékesebb a jelen pillanat ezer későbbinél! *(Távozik)*

KIRÁLYNÉ Jól van, öcsém. Bár mindig örültem, ha láttalak, most kétszeres öröm nekem, hogy itt vagy. Ó, hogyha sóhajaid, esküid lebírnák Izména szívet, miként enyémet nélkülük is Elmerick! Vagy legalább a békét megzavarnák köztük: féltékenységet keltenének; kételyt, sötétet és vihart, amelyben szerelmük tönkremenne, s a magányos, hajótörésbe hajszolt Elmerick feldúlt szívének oltalmat keresve karomban lelne csöndes kikötőt. *(Távozik)*

2. SZÍN

A kert. Konrád és Izména

KONRÁD *(félre)* Búbája nem gyöngült: ha rája nézek, máris előtt a láng; de hova lett korábbi bátorságom? Reszketek, s alig van merszem közelíteni hozzá. *(Izménához)*

Ne lepődj meg, imádott Izména, hogy itt látsz, s még mindig rabszolgádat látod itt, de szépséged hatalma, amely legyőzött, és bilincsbe vert, állhatatos hűséget mért reám, s nincs mód, hogy téged ne szeresselek. Mivel ön királyi úrnőm öccse, herceg, látásán nem csodálkozom. De mert én már a nemes Elmericknek vagyok a felesége, hangja meglep. Idő, távolság, balsors, mind kevés, hogy csillapítsa kínzó szenvedélyem, halálos szenvedélyem, mely megöl, ha veszni hagyysz.

IZMÉNA

KONRÁD

IZMÉNA

Csak éljen, és legyen bölcs.

Éljen, s legyen nemes: a szolgálancot, mely méltatlan rangjához, törje szét! Nem férfihez illő ily szenvedély.

KONRÁD

E megvetés, e gúnyra vált tanács kegyetlen, s jogtalan. – Ó, büszke tündér! Sose tanulsz te szenvedélyt? Sose indít meg bánatom? Ó, adj reményt! Mit tettem én, hogy ilyen vakmerő és öntelt hangot üt meg?

IZMÉNA

KONRÁD

Ó, nevezd szerelemnek e hangot, égető szerelmi szenvedélynek!

IZMÉNA

Durva tréfa!

Ilyennel élnek álnok férfiak? – S hódoljatok be, árva asszonyok, a hízelgésnek, örült tombolásnak! – Én azt gondoltam, herceg, jobban ismer, tanult korábbi szeles rohamából, s kis bölcsességre tett szert.

KONRÁD

Akkor engem,

bevallom, szűz erényed csábított főként, de most, hogy immár férjezett vagy...

IZMÉNA

Ez több a soknál! – Igen, férjezett! S nem az ön zabolátlan bujasága tárgya! – Uram, ha bosszulatlanul marad sértése, úgy azt ne rangjának, vigyázatomban tudja be, s vigyázzon! Megfenyeget a büszke nádor asszony! – No de csak...

KONRÁD

IZMÉNA

Fogadja meg tanácsom, s ne merészelje ingerelni őt! Megvetéssel érje be.

KONRÁD

Csak egy van, amitől félek én: hogy nem tudom meg, legyőzöm-e vagy meghalok.

IZMÉNA

Mivel

esztét vette az örült féktelenség,
 azon leszek, hogy elkerüljem önt.
 KÖNRÁD Fuss csak! Engem a hűség s szerelem
 úgyis segít, hogy nyomod el ne vesszem!
 IZMÉNA Félelmetessé vált a szabadosság! –
 Ha őrvöngése mindent földre ront is,
 én már gondolatától megfagyok.
 KÖNRÁD Cinikus atyja jön! – A másik bajnok,
 ki legfőbb szövetségese a gögben,
 s macacsságának támasza. De engem

Belép Báthori

csak feltüzel az elszánt ellenállás,
 hogy kiküzdjem a nemes diadalt. *(Távozik)*

BÁTHORI Konrád? Veled kettesben?!
 IZMÉNA Távozik már.
 BÁTHORI Zavartnak látszol.
 IZMÉNA Igen, mert a sors
 rossz helyre ültetett: az én szívem
 csöndes családi boldogságra vágyik.
 Az udvartól beteg vagyok.

BÁTHORI De nézd:
 férjednek, magas hivatala folytán
 e helyt kell laknia, mást nem tehet.
 IZMÉNA Ez így van, s boldog napjainknak vége:
 Konrád még most is arcátlanul üldöz.
 Mi lesz, ha ez férjem fülébe jut?
 Hogy fogja túrni az a lélek akkor
 e sérelmet, mely mindkettőnkét ér?
 Mocskolja Elmerick nemes kezét
 a királyné öccsének vére tán?
 Avagy (ezerszer átkos gondolat)
 az elvetemült Konrád ölje őt meg?

BÁTHORI Hallatlan pimaszság! Tanulja meg,
 mi a különbség léha morva szolgák
 és köztünk, szabad magyarok között!
 De férjed nem tudhatja meg e sértést:
 mostantól kezdve, gyermekem, magam
 védem meg lányomat e vakmerő
 támadótól, és intem rendre őt.

IZMÉNA Atyám nem tudja még, hogy mily konok.
 Egyetlen út van csak, min járhatunk:
 vigyen az udvarból el engemet,
 amíg a herceg itt van.

BÁTHORI Bölcs tanács.
 Okos beszéd bizony, mert biztosabb úgy,
 mint a pletykának kitenni magad,
 amely örül, ha bárkit hírbe hozhat,
 védje az illetőt bár hadsereg.
 Házam s karom számodra tárva van.

Távoznak

III. felvonás

I. SZÍN

A Királyné és Zenomíra

KIRÁLYNÉ Akarsz bizalmasomként néma lenni?
 Akarsz tanáccsal támogatni engem,
 s gyűlöltté válni magad is?

ZENOMÍRA Igen,
 Felséges Asszonyom, ki énnekem
 mindent adott. – A hála...

KIRÁLYNÉ Szolga hála! –
 Vedd számba biztonságod, érdeked:
 azt, hogy te általam vagy, ami vagy,
 s hogy egy szavammal semmivé tehetlek.
 Ha Elmerick szerelmem viszonozza,
 gyakran lesz dolgod; hogyha nem,
 (szemem nem vet lobot, míg így beszélek?)
 az első ily parancsom lesz a végső.
 Keresd meg őt, és hívd ide! – Ne még!
 itt jön öcsém: te ott kinn várakozz,
 míg el nem megy, s csak akkor indulj!

Zenomíra kimegy.

KÖNRÁD *(bejön)* Ó jaj, hogy lenne átkozott az óra,
 melyben elhagytam balgán Olmützöt,
 hol esküvéseim gyönyörrel itták,
 s lélegzetemre nyíltak mind a szépek,
 hogy megvetés fogadjon itt, Budán!
 Izména még ma itt hagyja az udvart:
 nincs remény, türelem, csak örület.
 A zsarnok szerelem, mely oly soká
 kínált ösvényt és boldog réteket,
 tüze pedig csak örömömre szolgált,
 új gyönyörre, ma megcsalt, s kínjait
 nem birom elviselni már, Matilda!
 Izména nélkül mit sem ér az élet.
 Segíts tanácsoddal, vagy meghalok!

KIRÁLYNÉ *(felre)* Szent ég! Ha tudná, mily fontos nekem.
(Konrádhoz)

Ne add föl a reményt! – A csüggedést
 hagyd csak a bolondokra. Tudhatod,
 hogy ritka lelkek szerfölötti vad
 és kínzó szenvedéllyel küzdenek.
 Kiválóságuk ára ez, de ésszel
 és bátorsággal győznek mindenben.
 KÖNRÁD Matildán kívül ki gyógyítna kint,
 s csinálna érdemet a gyengeségből?
 Szavadra reménységem újra éled.
 Bárcsak itt tudnád őt is tartani,
 (a te eszednek, tudom, semmi az)
 s győzelmet vennék gögjén és erényén!

KIRÁLYNÉ Hogy itt tartsam Izménát, az a terv
nem jó: ha észrevenné a csalást,
még inkább menekülne, mint korábban.

KONRÁD De látnom kell őt!

KIRÁLYNÉ S mondd csak, mit remélsz
a látásától, amíg Elmerick
itt van veled, és búvkörébe vonja?
E nő erénye véletlen csupán:
ahhoz ment férjhez, akit szeretett.
De forduljon csak férje másfelé,
ami újabban nem nagy ritkaság,
gőgjéből gyűlölet lesz. – Várj tehát!

KONRÁD Te a jövővel nyugtatsz engemet,
kit a heves vágy kínpadára vont?
No, én, úgy élek, utánamegyek,
s visszahozom őt atyja, férje és
megannyi vakmerő kard ellenére!
Mert itt kell lennie, hogy lássa, hallja
szerelmemet, és viszonzza azt.

KIRÁLYNÉ Hagyd ezt a bősziűt esztelenkedést!
A férje nádor, te meg idegen vagy.
S talán nekem is van reá okom,
hogy jóban legyek véle. – Ha te most
beéred azzal, hogy itt lásd a nőt,
s úgy bánj vele, mint rangjának kijár,
segítelek. – A szerelem talán
mérsékli, finomítja nyelvedet,
újabb és szebb szavakkal gazdagítja,
melyek, ha nem nyitják is meg szíved,
fülét előlük mégsem zárja el. –
A legkeményebb asszonyszívét is
meglágyítja a bók, ha jókor éri.

KONRÁD Ismét láthatom Izménát tehát?
Mily hatalom, mely visszahozza, mondd?!

KIRÁLYNÉ Béla, a helytartó titkára lesz majd,
tudtán kívül, a tervnek eszköze:
a szíve választotta Zenomíra.
De nézd: épp jön a lány! Most meg ne lásson!
Bízz nővéredben, s várj türelmesen!

Konrád kimegy.

ZENOMÍRA *(belép)* Úrnőm, a helytartó úr érkezett.

KIRÁLYNÉ Béla a kedvesed még, Zenomíra?

ZENOMÍRA Még annak vallja magát, asszonyom.

KIRÁLYNÉ S ha átadod egy üzenetemet,
mondván, hogy ura küldi, hisz neked?

ZENOMÍRA Még sose kétkedett szavamban eddig.
Mit kell majd mondanom?

KIRÁLYNÉ Hogy Elmerick úr
sürgősen ide várja feleségét. –
Azt hiszem, enyhe csömör jött reá,
mit könnyen orvosolhatok. E cselet
magam fedem fel néki, majd ha itt lesz,
s tirátok nem hárul neheztelés.

ZENOMÍRA Ó, mit nem adnék, hogyha azt a hölgyet
úrnőm szívébe zárná! Hihetem,
hogy férjurát is másképp látja már?

KIRÁLYNÉ Túl kotnyeles vagy! – Tedd a dolgodat!

Zenomíra távozik

Ez a száználmas, buzgó senki itt,
kinek szíved, tanácsát megvetem,
mennyivel bölcsőbb nálam, mennyivel!
Elküldtem Elmerickért, s látom-e
– mielőtt lábam vízbe siklana
e partról, hova nincsen visszaút –,
micsoda óceánba ugrom én,
s micsoda gyöngye fény sugarat vezet?
Ha az kihúny, örökre elnyelődöm.
De ha a hálás Elmerick kiment
a hullámok közül erős kezével,
minden kín elenyész a szerelemben.
De óh, mily vakmerőség tőlem ez:
szerelmet kínál egy királyi asszony,
s azt hallja: „nem!” – Micsoda szégyen az!
Örök gyalázat! Pusztulás, pokol! –
Nem így akarom látni a jövőt,
kettőnk jövőjét, mert a jelenemben
nincs öröm, nincs remény: a mélabún
csupán az állhatatlan szenvedélyek
viharos sodra ragad át. Előttem
a feneketlen mélység iszonyító,
mögöttem ásitó, zord pusztaság.
De ha őt látom, éltem csillagát,
e romvidékre béke fénye hull.

Belép Elmerick

Félek, uram, hogy hátráltatja önt
a közdolgokban ez a zaklatás,
amely most tőlem érte.

ELMERICK

Én a közt

s a Felséget szolgálom, asszonyom,
ha Önt. Öröm az nekem s büszkeség.
S az is öröm, ha asszonyloccsogást
hallgat, és asszonygondot csillapít?
De ön igen jó, s hadd dicsekszem azzal,
hogy szívem fogékony e jóság
minden jelére, már-már nagyon is.
Óh, a természet milyen bőkezű volt,
a szépnembe mily finomságot oltott,
mily nagy kegyet a reánk róttakért!
Mi más, ha nem az örömközlés
dicsó reménye ösztönöz a tetre,
hogy boldogok legyünk egy mosolyától?
Ha boldogságot adni mi tudunk,
kitől reméljünk önmagunknak üdvöt?
Mert az: szeretni és szeretve lenni.
Nemüknek természettől joga van
a szerelemre, s bírja is.

ELMERICK

KIRÁLYNÉ

ELMERICK

KIRÁLYNÉ

Talán...

mégsem mindenki vetne meg egy asszonyt,
aki született büszkesége árán
adná szerelme fájdalmas jelét.

ELMERICK

A nemes férfi kettős kegynek érzi,
hogyha erény s szív választotta ő.

KIRÁLYNÉ

Uram, a sors egy ily asszonyt vetett
ide, hogy haldokolva szégyenében,
félő szerelmét felkínálja önnek.
Azt a szerelmet, mit csak gyors halál
vagy örület olthat ki. Mit felel?

ELMERICK KIRÁLYNÉ Minek tekint egy esdeklő szívet, amelynek gyöngeségét ön okozta? Bocssásson meg úrnőm, ezt nem hiszem. Mért nem hiszi? Hát, lehetetlen ez? Szeretem önt, és mélyen bízva önben tártam fel leplezetlen szívemet, hogy megmentsen, s enyhítse szégyenem.

ELMERICK Mily aljasságra vetemedtem én? Miféle gőgért jár e furcsa próba? Ha hűségemben kételkedik Ön, és azt hiszi, hogy elfogadhatok uralkodómat sértő terveket, s Úrnőm erényét...

KIRÁLYNÉ Ez már sok, uram!
E félenkség, e hűvös óvatosság arra sürget, mit elkerülni vágytam. De szégyenemben inkább meghalok, mint többet mondjak. Ó, nyugodt lehet, nem árulom el önt. Egek! Hogy én csak színlelem e szenvedélyt! Nem! Inkább tűröm bántását, gúnyját, megvetését boldogtalan királyné voltomért, mintsem álnoknak higgyen engemet.

ELMERICK Nyelvem alig mozdul az ámulattól: mire kíván rávenni engem, Úrnőm? Túl kemény vizsga ez! – Ön gyönyörű. Bája a jégszívet is fölhevíti. Hova jutnánk, ha vad érzéseim félresöpörnék dúlt értelmemet, s elárulnám Önt – szörnyű gondolat! – A biztos pusztulásba!

KIRÁLYNÉ És mi az, amit ön pusztulásnak érez itt?

ELMERICK KIRÁLYNÉ ELMERICK A bűn!
Nem baj: szerelme fölmagasztosítja! Nem: a tisztátalanság és csalás csak szégyent s lelki furdalást teremhet. És mindezen túl megtéveszteném Önt: mert hogyha engedve a vér szavának megrabolnám is báját és erényét, gondolatomnak első tisztulása visszaragadna Hozzá, akihez a tiszta érzés köteléke fűz. Szerelmem győzne gyöngeségemen, s rövid tévútja emléke felett.

KIRÁLYNÉ Rövid tévút! – Nem! Itt a szerelemnek egy királyné búján kell győznie, vagy oly mélyre süllyeszti megvetése, ahol remény és béke nem terem már, s késő megbánás el nem érheti.

ELMERICK Kettőnk erényét védem, asszonyom. Gondolja meg, ki ön, s én ki vagyok! Hatalmas Isten! Én, kinél a kard van, hogy lesújtsak a törvényt megszegőkre, s szemét a legkisebb alattvaló is rám emelhesse bizakodva, bátran, háláljam úgy meg végtelen kegyét uralkodónknak, hogy a legnagyobb gyalázzal fizessek, ami csak királyt és férfit érhet?

KIRÁLYNÉ Ó, mi szégyen!

ELMERICK Ne vegye áltatásnak, asszonyom, s méltatlan dicsekvésnek sem, de én a kezembe helyezett nagy hatalmat, szívem és elmém minden gondolatját a hálának s a jognak szentelem.

KIRÁLYNÉ Elég, uram. – Elbűvöl ez a hála. – S ki merne igazának ellenállni? Most a dicsőség magasába szállhat, s bámulhatja az elképedt világ győztes erényét.

ELMERICK Győzni nem önön, csak gyengeségén akarok, hogy így mindketten győztesek legyünk, királyném. Hallgasson meg!

KIRÁLYNÉ Már így is túl sokat hallottam: megveti szerelmemet. Micsoda szégyen, megaláztatás! Szúrja szívembe kardját! Nem meri? Az összes gyűlölt bűn közül a részvét, a szánalom az, amitől a hős, a nemes Elmerick úr visszaretten? Adja kezembe hát a gyilkos eszközt, hadd éljek én vele!
(A férfi kardja után nyúl)

ELMERICK Egek! Megőrült?
Ezt nem szabad!

KIRÁLYNÉ Adja, és menjen el!
Hagyjon meghalni!

ELMERICK Úrnőm, esküszöm, megőrzöm titkát.

KIRÁLYNÉ Hogy?! Lekötelez?! – Becses erényem hallgatása óvja? Tartsa meg kardját, most már az se kell! Úrnőm, nem hagyhatom magára így. – Szegény királyi nő, mit mondjak Önnek, hogy csillapítsam lelke viharát? Mert ha nem teszem is, mit megvetek, hitem s királyom ellen, életem adnám, ha életét s becsületét meg tudnám menteni a süllyedéstől!

Belép Konrád

Úrnőm, itt a herceg.

KONRÁD Mit jelent e kép? – Készülj, merész úr, mert dúlt küllemed s beszéded is otrombaságra vall!

KIRÁLYNÉ (félre) „Otrombaság” – e szó ígéretes! Igen, e szégyen bosszuért kiált.
(Konrádhoz)
Ó, testvér – ilyen gyalázat után hogyan is merlek annak hívná még –, e gonosztevő, hatalmába’ bízva, szerelmet kínált!

ELMERICK Mit feleljek erre?
Ha a véletlen és a rágalom mérges lehevel így átfesti hírem, csakis magamra támaszkodhatok.

KONRÁD Elég! – E hitszegőnek élete hitvány kis ár.

ELMERICK Hiú erőlködés

magam ily bíró ellen védenem,
de azt ajánlom, herceg, ne siessen
könnyelműn kardra kapni!
KIRÁLYNÉ (Konrádhoz) Hallod őt?
Királyi házunk hogy' gyalázza, sérti?
Ne feledd, hogy ki, gondolj Izmenára,
ki, hogyha ő győz, sosem lesz tiéd.
KONRÁD Szerelmemért hát!...

Vívna

KIRÁLYNÉ ...Ah, öcsém!
Legyőzött Elmerick!
ELMERICK (Konrádot lefegyverezve)
Nos, ifju herceg,
tartsa meg életét! A csalfa látszat
rászedte önt, s én meg nem büntetem.
De mert a király képét hordozom,
veszélyes lenne ismételni ezt,
lelkem és rangom ennyit túrt csak el.
S önnek, büszke királyné, megbocsátom
gyűlöletét, amelyre nincs oka.
Boldogsága tovább is szent nekem,
s szívből kívánom értőn vesse össze,
melyikünk mit tett, s azt is, hogy miért.
Szálljon magába, s hasznosítsa immár,
hogy akit bántott, nem gyűlöli Önt!
(Távozik)

KIRÁLYNÉ Tökéletes! Óh, átok verje meg!
Hát nincs az égnek bosszutartaléka,
kénköves mennyköve, hogy agyonüsse,
ezt a pojácát, kinek mersze van
kioktatni és fenyegetni minket?
KONRÁD Hiába állt a vak szerencse mellé,
s alázhatott meg engemet porig
azzal, hogy megszidott, de meg nem ölt:
ha nem tudok is karddal visszavágni,
gyáva legyen nevem, ha elfelejtem
a bosszu megkettőzött erejével
visszafizetni gyalázatomat!

ZENOMÍRA (belép) Úrnóm, Izména.
KIRÁLYNÉ Áh, Izména itt van!
Mondd meg neki, hogy férje várja őt!

Zenomíra kimegy

KONRÁD Izména hatalmamban! Ó, szerencse,
én ezután csak téged áldalak!
Eltöprenghettem volna évekig,
amíg csak ezredrészét kitalálom
e tökéletes fényes bosszunak.
KIRÁLYNÉ (félre) Bosszú, te túlon túl is hirtelen jössz,
s olyan alakban tűnsz szemembe most,
hogy látva téged, lelkem visszaborzad,
s csak iszonyodva tud keblére vonni.
– De megvetésed, gőgös Elmerick,
mért igazolja korcs kis szájalom?
Érezzen oly kint alkirályi szíved,
hogy ellenségeid is szánjanak,

s bánják meg bosszujuk!
(Konrádhoz)
Várj bent, öcsém,
Izména nem soká követni fog.

Konrád bemegey

Oly elveszett vagyok, hogy csak a romlás
adhat már nyugtot.
IZMÉNA (belép, és körültekint)

Nincs itt Elmerick! –
Eltévesztette lábam az irányt. –
A királyné! S mily mély gondok között!
KIRÁLYNÉ (félre) Nem ártott nékem, én, könnyörtelen!
IZMÉNA Bocsássa meg, Felséges Asszonyom,
hogy nyugalmában háborítom Önt,
de azt mondták, a férjem itt találok.
KIRÁLYNÉ Igen... nem... itt volt...
(Félre) Óh, irgalmas ég!
Hogy' bírjam ily nagy bűnre nyelvemet?
IZMÉNA Jaj, kedves úrnóm! Hogy' elváltozott!
KIRÁLYNÉ Arcában semmi vér. És hogy' remeg!
IZMÉNA Bent van a férjed. Ott találok őt.
KIRÁLYNÉ Igen, de Úrnóm nem hagyhatom így.
IZMÉNA Múló rosszullét... Látod? Vége is.
KIRÁLYNÉ Eredj, várnak rád!

Izména bemegey

Meghalt, vége van:
az elkerülhetetlen várja ott.
Az álnok, aljas tettét elkövettem. –
Gyémánt e szív, de égi szájalom
meglágyította. – Szegény Izména!
A sors akarta úgy, hogy szerelem
s bosszú ne férközhessen Elmerickhez,
csak a te összetört szíveden át.

IV. felvonás

1. SZÍN

Béla és Zenomíra

BÉLA Bevallod hát, hogy készakarva tettél
gazságnak eszközévé, s hogy a gazdám
semmit nem üzent véled, te hazug!
Hogy' álllok most az én uram elébe,
s mit mondok néki?
ZENOMÍRA Átkot énreám!
Óh, öl meg engem, mert a félelem
öl meg helyetted, s lopja el jogod!
BÉLA Becsaptál, álnok nő, és tönkretettél!
ZENOMÍRA Mind a kettőnket becsaptak és tönkre-
tettek. Mindketten oly bűnt támogattunk,
amelyért pirul a pokol, s bosszút kiált
az ég s a föld. Ó, szívtelen Királyné!
Konrád, te átkozott!

BÉLA Konrád?... Királyné?
ZENOMÍRA Igen: Konrád, a Királyné s Izména.
Őt a Királyné szobájába küldték,
és Konrád csakhamar utána ment.
Az ajtók zárva voltak... S ó, a gyászos
jajveszékélés, kiáltás...!

BÉLA Szegény Izména! Szegény jó uram! –
Lásd, omló könnyeid javadra válnak...
ZENOMÍRA De nagy veszélyben vagyunk. – Mit tegyünk
most?

BÉLA Amit a jog kíván s az óvatosság:
ne kürtöljük szét hirtelen, mi történt,
de mondjuk meg bátran az igazat,
s mentsük magunkat, hogyha kérdenek...
Ó, nézd: Izména jön! Irgalmas ég!
Ki kéltli szenvedéseit, ha ránéz?
ZENOMÍRA Ó, jaj!
BÉLA De minket bűnösnek tekint.
El kell rejtőznünk.
(Odébb mozdulva) Ott jön apja is!

*Két szemközti ajtón belép Báthori és Izména, de nem látják meg
rögtön egymást*

Micsoda fájdalmas találkozás!
Nem is tudom, ki szánalomra méltóbb.

Béla és Zenomíra távozik

BÁTHORI A helytartó hívatta lányomat?
Akkor talán...
IZMÉNA Óh!
BÁTHORI Honnét e gyászi hang?
IZMÉNA Mióta szégyenné vált életem,
tovább mért tűrjem?
BÁTHORI Lám, e bogaras,
elbúsult gyermek arcát elfedi,
s lehorgadt fejjel siránkozni látszik
valami nagy-nagy veszteség miatt.
IZMÉNA Mért van a sír, az óvó, drága sír,
a sötétségnek néma otthona
zárva előlem?
(Föltekintve) Ó, jaj, az apám!
BÁTHORI Te vagy, Izména? Mondd, hogy nem te vagy!
Így látni téged, s rád ismerni mégis
iszonytató kín.
IZMÉNA Gyötrelmeimet,
mik nem csitulnak, s fülnek nem valók,
hadd üvöltsem ki a vadaknak inkább,
mint embereknek, kiket szeretek!
BÁTHORI Ó, jer, leányom, óvó kebelemre! –
Bújj ide hozzám, s könnyeimben ázva,
mondd el – bár tudom, szívem tépi szét,
de tépje csak –, mondd, mi történt veled!
IZMÉNA Nézze meg, hol vagyok, s mit mondtam
Önnek
a nyers Konrádnak ocsmány ostromáról!
BÁTHORI Tönkretett hát, és erre nincsen ír!
IZMÉNA Nem, nincsen ír rá! Minden más csapáson
könnyíthet még a türelem s remény,
itt nincs remény, és bűn a türelem.

BÁTHORI Akkor csak egy marad, mi szent: a bosszú. –
IZMÉNA Tekints le rám, irgalmas ég, sokalld meg
az ártatlanra mért gyalázatot:
a kínok vállalták fel ügyemet,
egy meggyalázott asszony igazát,
s ne hagyj, hogy hasztalan tegyék!

BÁTHORI Te drága
gyermek, kitől a lelke mindig újult,
kinek jósága, boldogsága láttán
megszépült agg korom, az ég
bízd megrontóid, e társult szörnyeket,
hadd higgyék csak, hogy rangjuk addig ér!
IZMÉNA Vagy Elmerickre, kinek bosszujától
az égénél is jobban tartanak.
BÁTHORI Azt nem ajánlom néked, épp ezért. –
Ki mondja meg, hogy mit nem tesz dühében,
bármily bölcs is, ha hallja szégyened?
IZMÉNA Mily szörnyű képet fest elém, apám!
Közéjük rohan feyvertelenül,
törükbe csalják, s megölik. – Igen:
bármily szörnyű is kínom, nyomorom,
még súlyosbodhat.

BÁTHORI Jól értesz, leányom:
ha nem félnének tőle ennyire,
biztosabb lenne bosszuja; de így
jobb lenne megkímélni őt a kintól.
IZMÉNA Óh, égnek, földnek Istene, kinek
öntsem ki szívemet, ha nem neki?
Élete árán?
BÁTHORI Sírként hallgatok.
IZMÉNA Menj haza, s bízd eszemre bosszudat!
BÁTHORI Higgadj le, és ha megjön az urad...
IZMÉNA Megőrülök, vagy örült fájdalom
kürtöli széjjel szörnyű titkomat. (Távozik)
BÁTHORI Így tán enyhül a kétségbeesés.
Bár haltál volna meg, Izména, inkább!
Úgy elvesztettél minden csöpp reményt,
hogy a szeretet mondatja szegény
apáddal: volnál bár halott,
vagy hogy meg se született volna inkább!
Fedne közös sír minket mielőbb!
Izménám, óh! – De míg siránkozom,
gyilkosod él. – A királyné szobája
kínál a martalócnak menhelyet.
De semmiféle szentély meg nem óvja!
Hé! Hova bújtál Konrád, morva herceg?
Állj ki, ha férfi vagy, és válaszolj!
KONRÁD (belép) Miféle lárma ez? – Izména atyja!
BÁTHORI Igen, hitetlen herceg, az vagyok!
KONRÁD E heves szókat néked megbocsátom.
Illő kárpótlást kapsz sérelmedért,
sőt, szerfölöttit, mivel te a szép
Izména atyja vagy.
BÁTHORI A véredet!
KONRÁD Ne így! – Én békét akarok.
BÁTHORI Te, gyáva!
KONRÁD Nevetnem kell, öreg, de folytatom:
lányod sérelmet szenvedett, de ennek
főleg hitszegő férje volt oka,
ki durván rárontott a királynéra.
Ezt bosszultam meg, joggal, bár keményen.

De hadd lakoljon ő ez árulásért
– ne kételd, érte éltevel fizet –,
s pusztuljak el, ha akkor helyre nem
állítom Izménád becsületét,
magam mellé emelve őt a trónra.
BÁTHORI Inkább lássam a halál karja közt,
mint melletted a világ trónusán!
Figyeld csak haladásodat:
erőszak, megvesztegetés, halál!
Most már a béketűró ég kiált
bosszúért ellened. (*Kardot ránt*)
KONRÁD Eszeveszett!

A Királyné lép be kísérelőkkel, akik közbelépnek

KIRÁLYNÉ Ezt néztek meg, magyar urak,
bajnokai a vendégszeretnek!
Ez egy királyi vendég része itt?
Eltűritek e barbár támadást,
a bűnt, mit ő és cinkostársa művelt,
törvén oly ok miatt, mely elpirít,
egy nap kétszer is öcsém életére?
ELSŐ ÚR Hogy fér össze, mit látnunk kellett,
bölcsségeddel, folttalan neveddel?
BÁTHORI Higgyétek el, hogy volt és van oka,
oly ok, mit rejtenek, ha férfiatlan
könnyekre nem fakadna vén szemem,
s mit ha megtudtok, átkozódni fogtok,
miért is fogtátok le kardomat!
ELSŐ ÚR Ó, nagy öreg, ki oly rég s annyiszor
kelsz az ártatlan védelmére bátran,
dehogynem hiszem, hogy könnyet ontanál,
s vért is, ha súlyos sérelem nem ér!
Ítéljen bárki bárhogynem hiszem.
MÁSODIK ÚR Én sem.
HARMADIK ÚR Én sem.
NEGYEDIK ÚR S miért nem tudhatjuk, mi az?
BÁTHORI Nagy, súlyos ok miatt. – De félek,
ki fog derülni túl hamar.
NEGYEDIK ÚR Nos, addig,
már megbocsáss, országunk hírneve
sínlyi, mit tettél.
ÖTÖDIK ÚR Én is így hiszem.
BÁTHORI (*indulóban*) Ha személyem s szavam együtt se győz meg,
kérek, hogy legalább a rosszállással
ne igyekezzetek.
ELSŐ ÚR Mi helyt adunk
minden szavadnak, s osztjuk sorsodat.
BÁTHORI Nemességetekre vall, és nem csalódtok:
ügyem igaz és pártfogásra méltó.

Báthori, valamint Első, Második és Harmadik Úr távozik

KIRÁLYNÉ Lám csak, a faragatlan árulók!
De töletek, kik itt maradtatok,
a megsértett királyné mit remélhet?
NEGYEDIK ÚR Mindent, mit adhat oly alattvaló,
ki tiszteli a szent vendégjogot.
ÖTÖDIK ÚR Báthorinak, kit egyként elítélünk,
közös vádunkra kell felelnie
a helytartó előtt.
KIRÁLYNÉ A helytartónál? –

ÖTÖDIK ÚR Ki lánya férje, s néki cinkosa?!
Nincs az a cinkos, Úrnőnk, aki őt
az igazságtól eltérítheti.
KIRÁLYNÉ Épp öelötte, aki vakmerőn
forrása lett az egész vad viszálynak! –
Urak, ha szeretitek a királyt,
s mertek kiállni sértett hölgye mellett,
nyargaljatok, és vágjátok le őt,
míg föl nem készül, mert az végzetes lesz!
NEGYEDIK ÚR Bocsánat, Asszonyom...
ÖTÖDIK ÚR ...de minket semmi cél
orgyilkosságra nem vehet reá.
KIRÁLYNÉ Gyávák, hisz láthatátok cinkosát,
amint bőszerűlten testvéremre rontott!
Ez a ti hírkedett hűségetek?
NEGYEDIK ÚR Igen, s ez készlet tiszteletre minket
a helytartói méltóság iránt.
ÖTÖDIK ÚR Sérelmét, Asszonyom, s a hercegét
királyunk orvosolja majd.

Mindkét úr távozik

KONRÁD Gazok!
Mennek, hogy őmelléjük álljanak:
e vadhajtság, e helytartói bálvány
imádatukat váltja ki.
KIRÁLYNÉ Csak menjenek!
Vérem emésztő vad dühömről mondom,
a király nekünk ad majd igazat!
KONRÁD De Elmerick... s a befolyása mégis...
KIRÁLYNÉ Csakhogy elsőként mi vádoljuk őt be. –
A király Alba Régiát sem érte még el,
így megelőzheted. Ez fontos is,
mert Elmerick ármánya gyorsan érik.
A levéllel, mit én adok neked,
a királyt felriasztod, áthatod,
s így Izménának minden panasza
utóbb kitalált mesének tűnik,
mellyel férjét szeretné menteni.
Mit szólsz ehhez?
KONRÁD Te győztesnek születted.
Ha leleplezzük ezt az árulót,
Izména gyűlölete lesz a része.
KIRÁLYNÉ Már megint Izména!
KONRÁD Ó, szép Matildám!
Az a remény, hogy álnok férje meghal,
és ő, megtudva bűneit, enyém lesz,
megosztva vélem majdan trónomat,
több, mint amit a legszebb bosszu nyújthat.
Vad szenvedélyem egykor arra vágyott,
mit csak erőszak adhatott neki,
de most a szerelemvágó kölcsönös,
finomabb ízű üdvösségre csábít,
s a tökéletlen gyönyört megveti.
KIRÁLYNÉ Tied lehet örökre, teljesen. –
Észrevehetted, atyja mennyi gonddal
titkolta féltett lánya szegényét.
KONRÁD Ó, jóvá teszem én – csak annak élek –
szép szerelemmel azt a csúnya bántást,
mely emlékével is megbetegít!
KIRÁLYNÉ Tégy úgy. Én Izménát nem gyűlölöm,
s ha eltűnik legfőbb bajunk, a férje,

KONRÁD
KIRÁLYNÉ

végleg kialszik égő bosszuszomjam.
Írd meg a levelet, és indulok. *(Kimegy)*
Most megtanítom azt az esztelen
helytartócskát az illő tiszteletre! –
Magabiztos, és maradjon is az,
míg királynői bosszúm vihara
rá nem szakad, és szét nem zúzza őt!
(Távozik)

2. SZÍN

Izména szobája. Belép Elmerick, és az asszonyhoz rohan, hogy átölelje

ELMERICK

Mily soká voltál távol, kedvesem!
Ezer féltő gond költözött belém,
mióta utoljára láttalak.
De most, hogy itt vagy, béke, nyugalom
és gyönyörűség tölti lelkemet.
Ó, fond karod körém, és oltsd ki gyorsan
a rossz emlékeket!

IZMÉNA

Ó, nyomorúság,
melynek párja nincs!

(Elmerickhez, elhárítva az ölelést)

ELMERICK

Én mindörökre
ki vagyok zárva karjaid közül!
Úristen! Mit jelent e gyötrelmem,
én lelkem, üdvösségem, asszonyom?
Nincs asszonyod.

IZMÉNA

ELMERICK

IZMÉNA

Ó, téboly!
Rongy vagyok.

ELMERICK

Nevem sincsen, s bár életem se volna!
Izména mily borzalmas gondolat
rázza orkánként drága lelkedet?
Miféle hirtelen kór tört reád,
félelmeim is túlszárnyalva, mondd?

IZMÉNA

Nem, nem tudom. És nem merem:
nem bírnád elviselni. Bár soha
titkom előtted nem volt, hallgatok.

ELMERICK

De mit jelentsen ez? Csak nem az irigy
királyné sugdosott neked, hogy én
már nem szeretlek?

IZMÉNA

Nagyon is szeretsz.

ELMERICK

Bár tudnál engem ne szeretni így!
Nem, akkor veszve volnék teljesen.
No, bújj karomba, s mondd el itt, mi bánt!

IZMÉNA

ELMERICK

IZMÉNA

Kerülj el engem, s ne gondold reám!
Hogyan? Izména kerüli karom?
Nyomorúságom miatt kerülöm.
Ez hát okos tanácsod, jó apám?
Gondoljon szörnyetegnek Elmerick,
vagy fertőt vigyek karjai közé?

ELMERICK

IZMÉNA

Fertőt! Órútság!
Engem törbe csaltak!
Kiszolgáltattak, s becstelenné váltam:
méltatlanná a tiszta ölelésre.
Az a förtelmes féreg, az a Konrád
Legyúrt, és meggyalázott!

ELMERICK

Halld, te Ég!
Fojtssd el forgószelet a szenvedélynek,

IZMÉNA

ELMERICK

IZMÉNA

ELMERICK

IZMÉNA

ELMERICK

IZMÉNA

ELMERICK

Távoznak

nehogy kitépje létem: éljek inkább,
dühödten szenvedezve, korszakot,
mintsem hogy bosszulatlan hagyjam őt!
Ha öngyilkos kezem nem fogja le
a hit, mely túrni kényszerít a kint,
e szégyen hozzád el nem ér.

Ne mondd ezt!

Ne szólj, ki ártatlan vagy, meghalásról!
A lelked tiszta. Tested szégyenét
Megbosszulom, és boldogok leszünk.
Nincs már hatalmam boldogítani.
Számodra már csak szégyenfolt vagyok;
az egyetlen folt becsületeden.
Ó, mért is bíztad azt ily ostoba,
vigyázatlan és gyatra őrizőre!
Óh, Izménám!

Sírsz, drága, jó uram!
Nem bírom elviselni könnyeid.
Elgyöngülök – de Isten áldjon immár! –
Ölelj meg hát, mint haldokló barátot,
tán mégse válik szégyenedre majd,
amit a távozonak adsz.

Soha
ily szerelemmel nem öleltelek.
Pihenj meg itt, és enyhítsd kínjaid.
Fájdalmam úgysem tarthat már soká:
életerőim gyorsan oszlanak.

Elválni tőled – ez a gondolat volt,
ami riasztott a halálban eddig,
de már nem félek, ott csak béke vár.
Ha nem leszek már, óvjad, Elmerick,
szegény apámat, vigasztald, szeresd.
Elvesztésembe úgyis belerokkan.
Látom, hogy bosszu fút, de jól vigyázz:
a gaz királyné s Konrád cinkosok!
Nem elsietve s nem lassítva félsztől
e bűn nyomán a forrásig megyek,
s kinek mi jár, azt rezdületlen kézzel
s nem válogatva kiszolgáltatom.
Ez életemnek legfőbb műve lesz,
mely az egésznek nevet, rangot ad;
emléket állít neked, s igazadnak,
megdermeszti a túlfútott gonoszt
s vérét a jövő Konrádjainak.
Menj hát, és bízva várd a folytatást!

V. felvonás

1. SZÍN

A Királyné lakosztálya

KIRÁLYNÉ

Végiggondolván elmúlt tetteim,
igen helyes volt óvatosnak lennem,
s eltitkolnom a helytartó iránti
erőtlenységem még öcsém elől is.
Így nem csorbult benne a tisztelet
irántam, s kedve mit se csökken,
hogy összezúzza azt, kit gyűlölök.

Ha megtisztítja tőle életem,
talán megéri majd, hogy végigéljem.

Belép Zenomíra

Ez túl sokat tud – s szeretője is. –
Veszélyt hozhatnak rám: jó lesz ügyelnem
ezentúl kettejükre.

(*Zenomírához*) Mit kívánsz?
Úrnőm, a helytartó van itt.

ZENOMÍRA
KIRÁLYNÉ

Csak jöjjön!

(*Félre*) Mért is ijednek tőle meg? – Ez orvul
reám tört gyöngesség, e remegés
bennem nem félelemből származik,
hanem mély ellenszenvből, megvetésből
az iránt, ki jön.

(*Zenomírához*) Ereszd be őt!

Zenomíra kimegy

Élvezni fogom kínjait. Nekem
nem teperték le méltóságomat.
Tudja csak meg, hogy gőgöm tette őt
ily nyomorulttá!

Belép Elmerick és Zenomíra

ZENOMÍRA
ELMERICK

Helytartó urunk.

Oly közlendőm van, asszonyom, amely
csupán önt illeti.

KIRÁLYNÉ (*félre*)

Mily zordon pompa!

S milyen pimasz nyugalom ül a képén!
(*Zenomírához*) Elmehetsz.

Zenomíra távozik

ELMERICK
KIRÁLYNÉ

Hallom, Konrád elfutott.

Rosszak a kémei; s ez veszedelmes
birodalmunkra. – Konrád nem szokott
elfutni. Itt lesz csakhamar.

ELMERICK

És addig

hadd dühöngjön a gazság, félelem.

KIRÁLYNÉ

Szitkozódjék csak! Még segíték is:
ön visszautasította szerelmem,
én pedig tönkretettem asszonyát.
Tehát bevallja?

ELMERICK
KIRÁLYNÉ

Büszkén, boldogan!

Ott sebezni, hol álmában se várja,
egét mocskolni be, hol üdvözült,
ez volt a cél, és Konrád szenvedélye
az út a bosszuhoz.

ELMERICK

S ez volt a vád is.

De ily önvádolás után a vádnak
több dolga nincs: a tárgyalás lezárult.
(*Szünet*)

Szent Hatalom, ki kardoddal igazgatsz
földet, eget és minden poklokat,
kérelhetetlen úr, Örök Igazság,
tenéked áldozom és asszonyomnak
e főrangú bűnöst, ki végzi most.
Áldd meg e súlyos, példás büntetést,

KIRÁLYNÉ

hogy okulhasson minden vakmerő!
Azt képzeled, hogy trónunk zsámolyáról
törhetsz reánk?

ELMERICK

Ön nem uralkodó.

Az most itt én vagyok.

KIRÁLYNÉ

De nem azért,

hogy királynét ölj.

(*Teli torokból*) Árulás! Segítség!

ELMERICK

Kár kiabálni, meg kell halnia.

Volt gondom rá, hogy minden készen álljon.

Gondold meg, ki vagyok, tiszteld a rangom!

KIRÁLYNÉ

ELMERICK

Azt önnek kellett volna, asszonyom.

Ami leginkább súlyosbítja bűnét,
az épp a rangja s mind ama javak,
miket az ég adott. Hogy ön azokból
oly keveset fordított jó ügyekre,
nemcsak nagy bűne, adóssága is.

KIRÁLYNÉ

ELMERICK

S ki jogosult, hogy megítélje azt?

Mindenki, aki érzi s szenved;

az én jogom azonban kétszeres.

A súlyos bűn és vastörvényeink

a vesztőhelyre küldik önt. S mivel

a király itt most én vagyok,

s a döntés, nem döntés az én veszélyem,

döntöttem: ön a vesztőhelyre megy.

De ha még hinni tud az irgalomban,

a bűnbánó könny s ima erejében,

használja föl még azt a kis időt,

mit arra adhatok.

KIRÁLYNÉ (*félre*)

Mily eltökélt!

De a király még fordíthat a dolgon.

(*Hangosan*)

Kegyetlen ember! Megvetése volt

oka annak, mit elstelve tettem.

Váltsunk egymással bűnbocsánatot!

ELMERICK

Addig nem jöttem ítélni, amíg
meg nem vizsgáltam mindent úgy, ahogy
a rám ruházott rang azt megkívánja. –

Nem: ha a sérelem, mely nőmet érte,

a legszegényebb pórnőt érte volna,

sincs esdeklés, mely önt megmentheti.

KIRÁLYNÉ

Konrád elment, hogy megvádolja önt. –

Tudhatja, hogy' hat a királyra vádja,

melyet személye s szava szentesít.

Az én halálom végső bizonyíték

lesz majd a vádra, s önre pusztulás,

örök gyalázat szégyenbélyegével.

ELMERICK

Ez hát a vezeklés a bűnökért?

Így él a haladékkal, mit kapott,

hogy fenyeget?

KIRÁLYNÉ

Csak figyelmeztetem, hogy

ne merészeljen meggyilkolni engem.

ELMERICK

Életben hagyni nem merem. – Mert félni

csakis az igazságtalanságtól tudok.

Ha ön is így félt volna, most szabad.

(*Kiszól*) Gyertek, bakók, tegyétek dolgotok!

*Belépnek az ítéletvégrehajtók, és előkészítik a Királyné megfojtásának
eszközeit*

KIRÁLYNÉ

Nincs hát segítség? Áldozat leszek?

Mindenható, ki adta életem,

mért ennyi vággyal és undorral adtad?
S mért bánasz velem ily könyörtelenül?
Ha irgalmas vagy...

Bevonzolják a szín háttérében lévő bemélyedésbe és megfojtják

ELMERICK Vedd váltságdíjul életét, Uram!
Hadd végzem én a megszakadt imát,
s hallgasd meg kérlek, könyörgésemet:
emberi szívünk elvadult dühének
szabjon a sír határt! –

BÉLA (*belép*) Uram!...
Uram...?

ELMERICK Meg kell keresnünk a királyt.
BÉLA Asszonyunk atyja s egybegyűlt urak...
ELMERICK Tudom, a rendek. – Tekints be ide!
BÉLA (*megpillantva a halott Királynét*)
Szent ég! Uram!

ELMERICK Mondd, min csodálkozol?
BÉLA A Királyné halott!
ELMERICK Mert elítéltem.
Nem volt jogos?

BÉLA Azt nem állíthatom.
De ez mégiscsak kegyetlen dolog!
ELMERICK Gonosz világ az, hol elképedést
kelt az igazság. – Hívd az urakat,
hadd lássák ők is azt, amit te láttál!

BÉLA Nem volna jobb tudatni...?
ELMERICK Nem! Az én
dolgom most az, hogy közhírré tegyem.

Béla kimegy

Te részrehajlatlan szent Hatalom,
természet adta bölcs és ősi Törvény,
ki igazságod plántáltad belénk,
sugallatodra eltökélt csapással
gyógyítottam be Izménám sebét,
(ha ilyen seb még begyógyítható),
s ütöttem helyre házam szegényét.
Ha most fejemmel kell ezért felelnem,
pályámnak vége nem lesz dicstelen.

Báthori és a többi úr lép be

BÁTHORI E hű urak már tudják – így kívántad –
a királyné és Konrád bűneit.

ELMERICK (*a holttestre mutatva*)
Ítéljenek hát most a büntetésről:
jogos vagy jogtalan.

ELSŐ ÚR Én nem tudok.
MÁSODIK ÚR Megdöbbszentően bátor.
HARMADIK ÚR De jogos.
Ilyen még nem történt soha!

BÁTHORI Igen, példátlan. – Irgalmas egek!
Csak öccsét lássam így, még azt megérjem! –

ELSŐ ÚR Uram, ön érintett, s ezért
lehetséges, hogy elfogult. De ebben
dönteni csak a Király jogosult.
őt kell megvárnunk, mint íté.

ELMERICK Helyes.

És úgy fogadja lelkem majd az Úr,
midőn ítélőszékéhez megyek,
amilyen híven itt beszámolok
királyomnak az úrnő gaztettéről,
s védem, bár vére vádol, igazam!

Harsonaszó

ELSŐ ÚR Hallják a trombitát?
MÁSODIK ÚR Király urunk jó!

Belép a Király, Konrád és a kíséret tagjai

KIRÁLY Hol az a honfi, ki semmibe vesz
minden törvényt, és visszaél nevünkkel?
Hol van hát Elmerick?

ELMERICK Itt van Felséged
alattvalója, híve, nádora.
Itt áll, aki a mondott névre hallgat.

KIRÁLY Itt meg királyod. Ez sem sújt a porba?
ELMERICK Kínzott a vágy, hogy újra lássam őt.
KIRÁLY Hol van Matilda? Menj, és hívd ide:
hadd fojtsa ő a szót az árulóba!
– Mi ez a sötét csönd? A földbe nőttél?
Mért nem fogadsz szót?

ELMERICK Ó, tekintse meg,
boldogtalan Felség, e képet itt:
a bűnt s a büntetést!

KIRÁLY Irgalmas ég!
Matilda! Mi a szárny, ha lassu volt
szerlemem szárnya is?
(*Berohan a testhez, a fülkébe*)

KONRÁD Ó, drága testvér!
Ez hát a várt öröm? A győzelem?
ELMERICK Ne férj legyen Felséged most: király!
KIRÁLY Király leszek, ne félj, te szörnyeteg,
s új felségemnek eddig sose volt
szigort adok, hogy tönkreúzzalak!
ELMERICK Felség, én nem sajnálom éltetem.
Vegye fejem, ha úgy találja jónak,
de most igaza áll a mérlegen;
most válik el, hogy kik közt kap helyet:
a törvénytípró zsarnokok között,
vagy a címükre méltóak sorában,
kik az emberi nemnek rangot adnak.
Ha úgy hiszi, hogy halálfélelem,
és nem Felséged foltatlan nevének
féltése vezet, szánom érte Önt.
De az uralkodók is emberek.

KIRÁLY Azt hittem, jól ismerlek, ámde most
alig találok szót az ámulattól:
azt hitted, hogyha angyal nyelvvel élsz,
Matildát büntetlen megölheted?

ELMERICK Ilyesmit soha nem képzeltem én.
Mégis jogom van bizonyítani
ártatlanságom, s módot kapni rá.
De ha Felségedben a szenvedély
legyőzné a türelmet, akkor inkább
meghalok, mintsem nádora legyek,
a szabad magyarok jogának őre,
s olyféle változásnak tanuja,

amely a honra végzetes.

KIRÁLY Te lelkem
 legbensejébe látsz: hogy százszor inkább
 menekülj meg, mint olyasmit tegyek,
 minek az igazságra jussa nincs,
 kegyes királyi rangom elveszi,
 s „dicstelen zsarnok” címet ad cserébe.
 Jogod van szólni. – Bocsáss meg, Matildám,
 e csöppnyi késedelemért! De valljon
 csak ez a gyilkos, tisztázódni vágyva,
 önmaga ellen, s hulljon még alább!

ELMERICK Emlékszik, Felség, mit mondott, mikor
 helytartóvá tett rendjeink előtt? –
 A törvénysértés legdurvábbja az,
 mit a hatalmas vét, büntetlenül.
 Nekem erősen meghagyta, ilyesmit
 ne tőrjek el, használjam pallosom. –
 Szót fogadtam, és tettem tisztet.

KIRÁLY A királynéval szemben? – Azt mered...?
 ELMERICK Ó rászolgált az ítéletre, Felség. –
 Ha az átgondolt, szándékos gonoszság,
 terv s tett egy asszony tönkretételére:
 hogy egy rongy kéjenc prédája legyen,
 az égi s földi törvények szerint
 oly súlyos bűn, mely halált érdemel,
 joggal mértem rá ítéletemet.
 Büntársát, Konrádot, az aljas öccsöt,
 ki Izménám erkölcsét meggyalázta,
 sajnos, nem értem el.

KIRÁLY *(fölemelkedik)* Hogy Izménát,
 a drága tisztát...?

ELMERICK Őt, asszonyomat. –
 Ki nemcsak szép és tiszta, mentes is
 minden csöpp hazugságtól, tettetéstől.
 Tudom, mert ismerem.

KONRÁD Arról beszélj,
 körmönfont áruló, hogy mért akartad
 királyod ágyát meggyalázni! Akkor
 majd én is felelek a vádjaidra.

KIRÁLY Ez a királyi udvar? Ide süllyedt:
 a feslettség, halál és visszavágás
 ily ócska színpadává? Mi a kór,
 mely megfertőzte, alig mentem el,
 házam, trónom és szeretteimet?
 – De tisztán bizonyítsd ám vádjaid
 királyném s öccse ellen, mert különben
 a magad mérte irgalom, amelyben
 részedről része volt, fejedre hull,
 s kétszerte úgy lakolsz!

ELMERICK A legnagyobb
 bizonyosságom van: vádló könnyei. –
 Hogy’ vallhatnának ezek hazugul
 fájdalmas szegényéről? – S túl ezen,
 maga a királyné dicsekedett
 nekem tettével: büszke volt reá.

KIRÁLY S Izména tanúsítja ezt? Mivel
 neki hiszek, mint hittem asszonyomnak,
 elfogadom őt mentő tanudul,
 de ő csak egy, a te szód mit se számít.

ELMERICK Van bizonyítékom még: nézze, Felség!

(Egy pergamentekercset nyújt át a Királynak)
 Olyanok vallomása ez a tetről,
 kik részesei voltak maguk is,
(Bélára és Zenomírara mutat)
 bár gonosz szándék nem vezette őket.
 Kényszerből nyújtom át, mert oly vonzalmat
 érint, mit eltitkolnék szív szerint.

KIRÁLY *(félre, miközben olvas)*
 Mért kell remegnem így? Csak fényt ide,
 vetüljön szégyenemre bár!... Pokol!...
(Fennhangon)
 A helytartó iránti szenvedély! –
 Hogy’ lehet az, hogy ily fenséges ész,
 ily méltóság ily becstelen legyen?
 Hogy’ merjek hinni, őt elvetve még?
 E szív, mely Matildával volt tele,
 ábrándjait most hogy’ gyomlálja ki?
 Óh, Elmerick, itt hát a mérges forrás,
 amelyből közös fájdalomunk ered!

ELMERICK Elutasítva, önmagára támadt...
 KONRÁD *(félre)* Hogyan?!

ELMERICK S míg nyugtatgattam, jött az öccse,
 s híven szavának, karddal tört reám.
 A többi ott áll.

KONRÁD *(félre)* Végzetes igazság!
 Gáláns tett volt, hogy nem vádolta vissza.
 Látom már sorsom, s kész vagyok fogadni.

KIRÁLY *(Bélához és Zenomírához)*
 Elismeritek igaz hitetekre
 mindazt, mi itt áll?

BÉLA ÉS ZENOMÍRA *(egyszerre)* Isten úgy segítjen!
 KIRÁLY Minden igaz: szerelmi bosszúja,
 Konrád erőszaka, Izména veszte. –
 Bűnös, és ilyképp gyűlölni való.
 S gyűlölöm is, kit úgy szerettem egykor.
 Nem vér, csak könny hull, gyéren csordogáló,
 szégyenhantodra, te boldogtalan,
 hamis Matilda! – De most már elég!
 Nem kell tovább e mit sem érő lágység,
 engedjük Elmericket sírni most.
 Ha ő sír, abból méltóság terem,
 mert Izménéért hullnak könnyei.
 Hogy’ enyhíthetném fájdalmát szegénynek?
 E perctől kezdve legfőbb gondom ez.

ELMERICK Félek, hogy ő már nem talál vigaszt.
 De lám, már vissza is tért hírnököm!

HÍRNÖK *(belép)* Jöttem, uram...

ELMERICK Szólj! Hogy’ van asszonyom?
 HÍRNÖK Miként a többi angyal fön a mennyben. –
 A házban, szolgálói karja közt
 feküdt alétlan, ámde hallva hírem,
 csukott szeme kinyílt egy pillanatra,
 de le is hunyta rögtön, így kiáltva:
 „Védd meg, irgalmas Isten, igazadnak
 e nemes, tántoríthatatlan őret!
 Ne hagyj hűségét kárba veszni, kérlek!”
 S égi mosollyal így fordult felém:
 „Mondd meg uradnak: békével halok meg.
 Hátalatt szívem azt jövendőli,
 páratlan áldás árad életére,

amit én főntről...” – itt elhalt szava,
s könnyült sóhajjal kilehelte lelkét.
KIRÁLY Túl nagy bizonyosság sebzett lelketeokről
e gyászos hír, Izména – Elmerick!
Némán hallgatja szegény atyja is.
Ne távozz el: ha vigaszra nem is,
gyászodban bennem társra lelsz.
ELMERICK Ó, mily halál!
Akkor szállt égbe drága, tiszta lelke,
méreg s tőr tiltott segítségével nélkül,
midőn szenny érte földi templomát.
De él még az, ki minket meggyalázott.
Halld hát, hű Felség, leghőbb óhajom
hozzád s Magyarhon harci törvényéhez:
hadd hívjam ki e hitvány herceget
az igazságnak véres színterére,
hogy tőlem kapja meg, mi jár neki,
s gyalázatomból így méltó írta leljen!
És te, Izména, aki szent helyen
Ülsz, fönn a mennyben, csillagkoszorúsan,
milyet tisztákra fonnak angyalujjak,
tekints le rám, és fogadd pártfogón
az igazság e másodáldozását!
KONRÁD Én öltelek meg, imádott Izména.
Itt hulló könnyek gyászolják a sorsod,
de mily bánat, mely könnyebbül a könnytől?
Az én gyászomat megveted, de tudd meg
(*Elmerickhez fordulva*)
a leggyűlöltebbtől az igazat:
az ártatlan nem szájalomra méltó;

a legmélyebb nyomor és kín a bűn.
Ezért te rajtam törvényt nem teszel,
bosszuló kardod engem el nem érhet.
Izménát örült vágyam ölte meg,
megsiratni és megbosszulni így kell!
(*Ledöfi magát*)
KIRÁLY Így tesznek jóvá bűnnel bűnöket.
KONRÁD Merő tévelygést... tévelygésre lettem:
szolgálatára minden ifju élvnek.
De most már késő... napom elsötétült...
itt az éj... Izména... óh! (*Meghal*)
ELMERICK Tévedhetetlen Hatalom, kinek
tervét ki nem fürkészi földi elme,
de igazságod kell a szabadsághoz,
és bölcsességed, elviselni árát;
te Legfőbb Lény, ki rejtett útjait
föl nem fedi, s mi rá nem kérdezünk,
mert irgalom és jogos büntetés
parancsa ránk száll magas trónusodról,
bosszulva Izména, adj át a gyásznak!
KIRÁLY Mint engem is. De kérlek, Elmerick,
ne hagyd a közt, mit oly hiven segéltél,
vezesd tovább is visszatértemig
a Jordántól és Sion szent hegyéről.
Légy képmás addig, s barát mindörökre!
Csak az igazság fényes arca ott fenn,
felhőtlen égen, szűzi ragyogásban
igézhet úgy, mint bátor, szép erényed.
Legyen e szózat díszed s díszem is!

Vége